

УНИВЕРСИТЕТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

КАТЕДРА „ОБЩЕСТВЕНИ КОМУНИКАЦИИ“

МАГИСТЪРСКА ПРОГРАМА:

„ДЪРЖАВНОСТ, ДУХОВНОСТ И ЛИДЕРСКИ ПРАКТИКИ“

Магистърска теза

На тема:

БЪЛГАРСКИЯТ ЕТНИЧЕСКИ МОДЕЛ – СТАБИЛИЗИРАЩ ФАКТОР НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

Дипломант:

Християн Марковски

Фак. № 091- НДЛЗ

Научен ръководител:

Проф. д.ик.н. Димитър Иванов

София, 2018

СЪДЪРЖАНИЕ

<i>Увод</i>	3
Глава първа: Българският етнически модел и неговото значение за държавността и духовността в условията на съвременна информационна среда	9
1.1. Теоретични основи на българския етнически модел	10
1.2. Основни характеристики на малцинствените етноси в България	22
1.3. Етнически проблеми и противоречия	42
1.4. Междуетнически конфликти и пътища за тяхното преодоляване	63
1.5. Национална политика по управление на етническите противоречия и конфликти	73
Глава втора: Политически и религиозни измерения на българския етнически модел	78
2.1. Параметри на нов световен ред	78
2.2. Религиозните общности на Балканския полуостров	91
2.3. Неоосманизмът в идеологическата обосновка на турската държавна политика	96
2.4. Етническата и духовната толерантност – цел на съвременността	96
<i>Заключение</i>	109
<i>Използвана литература</i>	110

УВОД

В съвременния свят съществуват 16000 етноса, от които 200 живеят в Европа. От около общо 198 държави, членуващи в ООН, 160 са моноетнически. В огромната си част, етносите са обособени като национални малцинства. Всяко от тях предявява претенции, изисква определени права и води определена – явна или дискретна – борба за самоопределение и национална независимост. Въпросът е, дали човечеството може да издържи на такъв огромен натиск за териториално и държавно видоизменение. В такова състояние са около 5 000 етноса – доста сериозен източник на вътрешни и международни спорове, напрежения и конфликти. Пренебрегването или подценяването на тези проблеми винаги са имали много тежки и дори катастрофални последици. От недооценяването на етническия фактор през XX век в Европа са загинали три големи империи – Османската, Австро-унгарската и Съветската. Лошата етническа политика е предизвикала и едни от най-кръвопролитните граждански войни, а пък е и взривила редица многонационални държави.

Като последица от погрешно проведена национална политика към етносите, България губи територии с 2,5 млн. население и дава над 200 хиляди жертви по бойните полета в изминалия XX век.

Недалновидна, непрофесионална и авантюристична е външната политика – пренебрегваща ролята на етническите проблеми. Крайно непоследователна, хаотична и безперспективна е тя в България. Липсва пълна, ясна, смислена и разумна политика, която да сложи край на деградацията и капсулирането на отделните етнически малцинства. И днес сме свидетели на волунтаристична, понякога дори налудничава и ненужно конфронтационна политика, която обаче се декларира като истинска проява на патриотизъм.

Споделяйки своя продължителен исторически, а и твърде горчив опит в изучаването, представянето, опазването и социализацията на културното наследство на различните етнически и религиозни общности в България, нашият народ от векове, а и днес се учи на толерантност и интегратизъм.

За цялото общество и държава, етническите процеси заемат първостепенно значение. Напрежението и конфликтите в тези процеси се явяват важен показател за социалното неблагополучие и аномалиите в живота и развитието на социума. Познаването на етническите характеристики и особености на един или друг народ; на доминиращото етническото съзнание в развитието на социалните процеси е необходимо условие за всеки член на обществото, за да може той да допринесе за стабилността и просперитета на собствената си нация и държава. Тези характеристики и специфики са също така нужни и важни за нормалните и правилни взаимоотношения с представителите и на другите етноси. Затова от фундаментално значение за всеки народ е и принципът, по който той ще е способен да подреди обществените си връзки и взаимоотношения. Това ефективно може да стане преди всичко върху неговата ценностно-нормативна система. От съвпадението или противопоставянето на нравствения му облик с изискванията на историческото и социалното време, в което той живее, зависи и неговото настояще, а и бъдеще. Ето защо верните отговори на въпросите, свързани с неговата идентичност, служат и като надеждна преграда против моралната деградация на обществото; против духовното обедняване и обезверяване.

Познаването на ценностите, нормите, принципите и идеалите, които предопределят естеството и особеностите на начина на мисленето и поведението на хората, е много съществена гаранция за преодоляването на духовната изостаналост, социалното униние и бездействие. Тези феномени са опорните точки, върху които обаче се изгражда и една значима национална кауза в съответствие с предизвикателствата на новото в живота на народа. Това предопределя мястото на нравите, ценностите и съществуващите възгледи за характера на света и обществото, оценките за верификация на

социалните структури и представите на социалните общности за бъдещото състояние и развитие на човечеството. Тъкмо затова точното познаване на нещата, свързани с един народ и изграждащите го етноси; уелото използване изводите на тяхната народопсихология може да е единственото средство за излекуването и на застрашеното или даже на боледуващото (в дадения момент) общество в национален план и човечество в глобален такъв.

Етимологически понятието „етнос” има гръцки произход. То означава „народ, нация, класа”. Древните гръци са определяли 10 значения за обозначаването на съвкупност от хора, имащи общи свойства: обичаи, навици, външен (антропологичен) вид. Те са въвели и понятието „етникос” – дефиниращо исторически създадена съвкупност от хора, притежаващи общи, относително устойчиви особености в областта на културата (включително и езика) и на психиката, както и на съзнанието за своето единство и отличие от другите подобни образования. Заедно с това, те са използвали думата „етнос”, когато искали да обозначат други народи, не явяващи се гръци.

Днес съществуват много определения за понятието „етнос”, които фиксират взаимоотношенията между:

- ✓ общността, нейните норми и ценности;
- ✓ между общността, езика и нейното самосъзнание;
- ✓ между обществото и начина му на живот;
- ✓ между общността, нейния произход и връзката между поколения.

В теорията обаче съществува и такава дефиниция, която определя етноса **като устойчива общност, исторически заемаща определена територия, която притежава сходни, а и относително стабилни особености на културата, психиката и самосъзнание, които се различават от чертите и особеностите на други такива човешки общности.**

В Статистическата служба на Европейския съюз (Евростат). № 49, стр. 29, т. 83) „етническите групи (и/или националните групи) са дефинирани като съвкупности от лица, разглеждащи себе си като имащи еднакъв произход и/или култура, което може да се проявява в лингвистични и/или религиозни

и/или други характеристики, различаващи ги от останалото население”. Както се вижда, етносът има определена *биопсихосоциална природа* – т.е. успоредно съществуват:

- обективни диференциращи признаци като език, религия, национален характер;
- съответна йерархия и интензивност на съпреживявана обща етническа идентичност и солидарност.

Най-общо се приема, че съзнанието за принадлежност към определена етническа група се мотивира от действието на първата група фактори като общ език, религия, бит, традиции, обичаи, историческа съдба и др. такива.

Самосъзнанието съдържа социални елементи като образование (по отношение на ценностите и идеалите), чувства, емоции, настроения и вкусове. Иначе казано, самосъзнанието на етноса и неговите членове включват съответни когнитивни, емоционални и поведенчески компоненти. Затова етническото самоосъзнаване поражда мисли между членовете по отношение на характера на действията на етноса, неговите постижения, историческата му памет, териториалната обвързаност, езика, културата, мирозданието, както и за отношението към други етноси.

В теорията отдавна има спор за броя на етносите, които съставляват българската нация. Най-често се пише за 52 етнически групи. Академик Д. Ангелов обаче посочва, че в нашата нация има 180 етнически съставки.

Счита се, че нито една нация в света не може да претендира за етническа монолитност или пък за етническа еднородност (чистота).

Нацията е сбор от етноси и основно население на държавата. Някои от представителите на тези етноси в България са с родови корени от съществуващи и до днес държави. Такива са руският и турският етноси в България. Други са с родови корени от някога съществували държави, които не са успели да се наложат на историческата сцена и към днешен момент не съществуват. Такива са например представителите на торлашкия и влашкия етноси. Трети са наследници на племена, присъединени към България в

процеса на историческото ѝ развитие, каквито са например представителите на славянско племе Рупци, населяваща предимно средните Родопи.

Някои хора, независимо от смесената си кръв, възпроизвеждат етническо самоопределяне. Причината за това е етническата среда, в която живеят.

Широко разпространено е и схващането, че нито един от компонентите на културата не е абсолютно задължителен етнодиференциращ признак. В едни случаи главната роля в това отношение се пада на езика, в други – на религията, в трети – на характерни черти на поведението и т.н. Неслучайно всички опити да се отдели един задължителен (за всички случаи) основен етнодиференциращ признак се оказват практически обречени и на неуспех. Това понякога служи като основание да се игнорира културата въобще като носител на определени етнически свойства. Всъщност налице е само доказателство за това, че етносът представлява не отделен компонент на културата, а определена културна цялост, много от съставките на която по правило, в една или друга степен проявяват устойчиви отличителни черти. И ако езикът и етносът; езиковото и етническото деление винаги съвпадат, очевидно не би имало и смисъл тези две понятия да се разграничават. Не всяка съвкупност от хора обаче, притежаващи относително културна общност, може да е етнос. Следователно етносът е сложно, многофакторно образование, което според контекста може да изглежда и доста различно.

Етносите в България са последица не от завоевателни войни и насилнически мирни договори, а от многовековно чуждо господство, на прием на други подобни човешки общности, на дълготрайна колонизация върху земите ни, както на определена и временна денационализация на народа ни.

Според последното преброяване на населението през 2011 г. броят на лицата декларирали принадлежност към определена етническа група е:

- ✓ българска - 5 664 624,
- ✓ турска - 588 318,

- ✓ ромска - 325 343,
- ✓ руска – 15 595,
- ✓ арменска – 10 382,
- ✓ влашка – 10 566,
- ✓ македонска - 5 071,
- ✓ гръцка – 3 408,
- ✓ украинска – 2 489,
- ✓ еврейска – 1 363,
- ✓ румънска – 1 088,
- ✓ друга – 18 792.
- ✓ Не са се определили 62 108 души .

В обобщение може да се каже, че етносът представлява група от хора, които говорят един език, признават своя единен произход, притежават комплекс от обичаи, а и начин на живот – дадени и осветени от традицията. Въвеждането на понятието „етнос” в научната теория и практика обаче е съществено необходимо, за да се изясни преди всичко типичното, което обединява (под едно название) различните видове исторически общности.

ГЛАВА ПЪРВА

Българският етнически модел и неговото значение за държавността и духовността в условията на съвременна информационна среда

В годините на преход към демокрация и пазарна икономика гражданският мир е съхранен чрез допълването на традиционното толерантно отношение на българите към други етнорелигиозни общности с принципа „Мнозинството търпи само малцинствата, които се адаптират към него”. Тази политика по етнонационалните отношения в известен смисъл придобива съответна гражданственост и като „българският етнически модел”.

Той модел е конкретно-исторически родено и утвърдено понятие. Той е и удачен начин да се намери изход от задънената улица на междуетнически отношения, в която насила бе поставена страната ни.

Българският етнически модел е своеобразен опит за трансформация на етническите противоречия и конфликти в доста сложен политически процес като ги неутрализира. По съвършено различен, даже обратен на нашия, начин обаче, този процес исторически протече в Босна, а именно – като политическите противоречия бяха трансформирани в етнически конфликт.

Темата за етническия модел в България обаче, „родена в условията на годините на прехода към демокрация, тя носи родилните белези на този период”¹, а и има специфична политическа характеристика.

¹ Мизов, М. Българският етнически модел. С., 2011.

1.1. Теоретични основи на българския етнически модел

Европейската толерантност и тезата за мултикултурализъм в бъдещето общество са на път да се провалят от същественото разминаване и дори противоборството между ценностните системи на различните културни модели. Големият въпрос всъщност е, може ли, т.е. възможно ли е, да живеят съвсем равнопоставено в едно общество групи с различни култури? Основното предизвикателство пред европейските държави е дали ще се съгласят с идентификационната смърт на собственине си нации и общества. Омръзнало ли им е да живеят по начина, по който те стигнаха до днешното си исторически, в т.ч. и национално битие?

Генералният въпрос пред всяко общество е, кои са условията за неговото стабилно съществуване и как е възможна такава социална промяна. За да се отговори обаче е необходимо обяснение на принципната изменчивост на социалната структура, а с това и интимните механизми на социалността, т.е. самият факт на съществуване на обществото, респ. на нацията, народа. Изискванията за системност и историчност обаче винаги поставят съответни претенции, императиви за съставянето и на работещ модел на градивни човешки взаимоотношения, а най вече и на даден етнически модел, чрез който се постига съзнателно отстояване и системно организиране на идеалите, целите и ценностите на съставлящите обществото етноси и колективи.

В тълковния речник понятието „модел” има шест определения:

- 1) Образец, образцов материал от някакво изделие;
- 2) Възпроизвеждане на предмет в умален или увеличен вид;
- 3) Геометричен чертеж, схема или описание на някакво физическо или друго явление или процес (математически модел);
- 4) В изобразителното изкуство – жив човек като предмет за моделиране или рисуване;

5) Лице, което е ангажирано да облича и представя, дрехи, облекло (манекен);

6) Определен вид, стил, конструкция на дадено изделие.

В етническият модел има духовно, символно и практически, битийно съществува определено творческо съчетание на характерни и специфични черти от всичките изброени определения. Затова той е образец за създаване на определени връзки и взаимоотношения между съставлящите нацията етноси и групи при съответно зададени исторически цели и социокултурни параметри. Целевата функция на модела е да се гарантира съответна работоспособност, както и резистентност на обществото за решаване на реално възникващите обществени проблеми по мирен и политически път – на преговори, договори и отстояване в рамките на закона на специфичните интереси. Моделът винаги функционира при зададени параметри, имащи съответен исторически, икономически, социален, културен и т.н. характер, които задават и обществено историческата среда, в която съществуват обществото и целите, които времето и обстоятелствата поставят пред общността.

Някои от градските общности все още не са открили, кои собствено са те. Затова и при изграждането на модела, преди постигането на желаното сътрудничество и интегриране на общностите, е необходимо известно самоопределяне чрез разграничаване, което обаче, при липса и на зададени правила, стимулира несигурността. На Балканите нерядко похватът за самоопределяне стига и до абсурди. Затова в ежедневието, в това число и в България сме свидетели на постоянни гневни заклинания и люти закани срещу демоните на близкото минало или пък на техните предполагаеми, или въображаеми сегашни превъпласания. Това най-често показва и немоцта на властващите, или пък и на опозицията да предложат съответни конструктивни, но и увличащи хората идеи и решения в неимоверно трудния път към изграждането и утвърждаването на даден тип демокрация.

Да бъдеш българин не означава само че произхождаш от българския етнос. Това означава съответен манталитет; притежание на ценности; отстояване на критерии за оценка на ситуации, както и традиционно отношение на взаимно уважение и търпимост – тоест, все задължителни правила на обществено поведение от всички представители на разнообразните етноси.

„В Република България всяко лице, принадлежащо към етническо, религиозно или езиково малцинство, има правото да избере дали да бъде третирано като принадлежащо към дадено малцинство или не, без от това да произтичат каквито и да било неблагоприятни последици. Това право намира своята реализация при преброяванията на населението, при които всеки доброволно посочва своята етническа принадлежност, майчин език и вероизповедание, а ако желае – може и да не направи това.”²

Понятието „български гражданин” не е „затворено” в един етнос . Затова лозунгът „България за българите” е неправилен, некоректен и несъстоятелен. Затова и всеки етнос трябва да бъде съответно предпазен от амбиции за експанзия; от борба за сфери на влияние. Времето за различните етноси исторически обаче тече различно. Оттук и различията между отделните етноси обикновено са закономерни, естествени. Проблемът обаче е за какво служат тези различия.

Моделът винаги налага включените в него етноси да се стремят към позиция, при която всеки ще е длъжен да се съобразява с всички и обратно. Това реално е единствено философски вярната позиция, която е вградена и като цел в дадения етнически модел. За да реализира състоянието на мирно и взаимноизгодно сътрудничество, е необходимо обществото да е наясно:

- Кой е главният му вътрешен противник и главната му външна опасност;
- Как да се постигне разумен баланс в съчетаване на целеустременост и неувереност; неотстъпчивост и компромисност; реализъм и мистицизъм

² Конституция на Република България, чл. 6, ал. 2.

стигащ до суеверие; традиция и новаторство; обособеност и универсализъм и т.н..

Именно по тази причина няма и универсален етнически модел, който да се внесе „отвън“. Затова българският народ сам трябва да се научи да решава автономно и автентично своите проблеми, както и да поема съответната историческа отговорност за това.

Българският етнически модел се гради върху два стълба:

1. Баланс между идентичност и интеграция – не може един човек да не знае кой е той, както и с кого той може/трябва да се интегрира в социума;

2. Демократично общество и мултиетнизъм. Затова са нужни ясни и кодифицирани основни права, с цел да се поемат и конкретни отговорности, да се гради и осъществява участие на равнопоставена основа в историческото развитие, да се формира и утвърждава съответна лоялност към конституционните и законови правила и норми.

Етническият модел неизбежно отчита и факта, че наличието на съответна гражданска и етническа идентичност може при определени обстоятелства да доведе и до наличието на конкретна гражданска и етническа родина.

Гражданската идентичност се определя от гражданството, тоест от онази правна връзка между държавата и гражданина, която го прави субект на държавната организация и носител на гарантираните от конституцията и законите свободи, права и задължения.

Етническата принадлежност се определя и от народността обаче, тоест от характера и особеностите на принадлежността на човека към даден етнос, който е историческа и социокултурна даденост.

В еднонационалната държава мнозинственият етнос придава на държавата своите етнически черти: дава името ѝ – например България е държава на българите, макар, че в нея живеят още десетки етноса. Неговият език е официален или доминиращ, националните символи са свързани с историята и традициите на този етнос и т.н. Затова в този контекст няма разграничение между гражданската и етническата родина.

При наличие на национални малцинства обаче, гражданската родина е всъщност държавата, на която те са граждани. Етническата родина може да се определи като държавата, в която хората от тяхното "племе" са мнозинство. Например, българите в западните покрайнини на Република Сърбия.

Върху общественото поведение на хората от малцинствата силно влияе **потенциалното им раздвоение между техните две идентичности**. Естествено е те да изпитват симпатия към другата държава, която смятат за своя етническа родина, но са длъжни да са **лоялни** към своята държава. Когато етическите тежнениа нарушат този важен баланс и това нарушение придобива антиконституционни форми, тогава се поставя и началото на междуетническите конфликти. Конфликтът често има и по-дълбоки причини от социално и политическо естество, но по външни белези се явява етнически.

Всеки етнически конфликт дестабилизира съответната държава, а когато остротата му нарасне, той прераста и в международен проблем. Често на малцинството в другата страна се гледа като на „пета колона“ – с поведение за сепаратизъм, а при общи граници – като вероятност за откъсване и вливане в етническата родина. Обикновено, етническата родина се застъпва за етническото малцинство в другата държава, което засилва напрежението и стимулира малцинството към радикализъм и неотстъпчивост.

Проблемите на етносите в политически план са обикновено свързани с проблемите на дадени общности, на малцинствата: на миграцията, икономическа и политическа интеграция, свободното движение на хора, услуги и капитали и на мястото, ролята на етносите в общонационален аспект и т.н.

В обстановката на социално-икономическа криза етническите общности се изправят една срещу друга като колективи. Тогава е възможно нещата да се преобръщат. Съседът вече не е Асен или Асан, а един от „другите“. Тук всъщност е коренът на парадокса, който например се видя при разпадането на Югославия. Добри съседни, които никога дори не са се скарали помежду си, един ден започват да се избиват. Ето защо разликата между

етносите е предпоставка за обособеност, която споява малцинството в сила и следователно – при етническа мнителност, – се възприема като потенциална заплаха. Към това лесно се наслагват и външнополитически мотиви.

Етническото недоверие и страхове не могат да изчезнат лесно, изобщо. Те могат да бъдат мобилизирани/демобилизирани, както и да мотивират едни или други мнения, оценки, нагласи в частния живот на индивида. Например днес, когато България и Турция не са в два противостоящи военни блока, а в една и съща военнополитическа организация, би трябвало да се предполага, че страхът от големия югозападен съсед е част от миналото. Не е така за всички: 40% от онези, които не смятат, че „възродителният процес е престъпление”, смятат, че бъдещето на нашата страна може да бъде застрашено от домогване на турската държава, а 67% – консенсуално мнозинство – се страхуват от ислямския фундаментализъм.

Обратно, малцинството може да изпитва определени етнически страхове и безпокойства, че бедите от историческото минало са оставили следи в родовата памет, че следователно са необходими особени усилия от страна на българските политически партии, за да спечели неговото доверие.

Съществува и парадоксално противоречие между добросъседството на етническите и религиозните групи в България, и в същото време отричането на правата на „Другите” – на социално-психологическо равнище. Затова и социологическите данни показват разпространение на следния феномен. Един и същи човек декларира, че поддържа близки лични отношения със своя съсед – турчин, ром и т.н. (ходят си на гости, помагат си взаимно, разменят си подаръци), но не ще и да чуе за права на турската или ромската общност (дори правото да чете или слуша СМИ на майчин език). Става дума за двойствено отношение. Съседът като личност дава чувство за сигурност. Съседът обаче в качеството му на представител на стигматизирано малцинство, обратно, е способен да създава чувството за несигурност. В спокойното всекидневие контрастно изпъква личното отношение. Съседът е

този човек. Но в обстановката на криза етническите общности се изправят една срещу друга като солидни колективи от доста различни индивиди.

Самият български модел на изхода е уникален. Неговите елементи са:

1. Политическо представителство на малцинството;
2. Отказ от създаването на етническа партия; от етнонационализъм на малцинството, от линия на реваншизъм и мъст.
3. Отказ на основните политически сили от етнонационализъм на мнозинството.
4. Посредническа роля на граждански обединения и отделни личности.
5. Декапсулиране и еволюция на етническата формация към нормална политическа партия с либерална ориентация. В хода на това развитие тя получава международно признание и взема конструктивно участие в управлението.
6. Маргинализиране на радикалните етнонационалистически формации.

Два стълба са носещата конструкция на етническия модел:

1. **Баланс между идентичност и интеграция** – не може един човек да не знае кой е той, както и с кого той може/трябва да се интегрира.

2. **Демократично общество и междуетнически взаимоотношения.**

Реални права, за да се поема съответен тип отговорност. Участие на равнопоставена основа – за да бъдат гражданите лоялни едни към други, независимо от техните различия по етнически произход, по вяра, език и т.н.

Причината в България да няма сериозни етнически сблъсъци е именно исторически утвърденият етнически модел, който реално гарантира безкрайната търпимост, която българският народ проявява към чуждите етноси, дори и когато тяхното поведение невинаги е национално отговорно.

Кои са сериозните предизвикателства към етническия модел у нас.

- **Състояние на средата**

Република България, като демократична държава, е съюз на свободни граждани, а не на общности. Това означава, че държавата възниква без посредници. Така всъщност и реално може да се гарантира равенство, но без

ограничение, а и без привилегии, което практически означава, че няма квоти, пропорции, нито задължителни места, които се заемат благодарение на това, че си член на друга общност. В този смисъл България дава възможност на хората да постигат индивидуални постижения, а не дава възможност на определени групи да постигат определени неща вътре в рамките на тази общност. Така ние ставаме фактически граждани на една обща зона, на една общност и не признаваме права, които произтичат от различната или чуждата етничност или още по-малко пък от националността.

Каква е ситуацията у нас:

- Демокрацията предоставя възможност за свободно изповядване на религията в която вярва. Българските граждани не са особено религиозни.
- Етническите малцинства по времето на държавния социализъм страдаха от изравняване, от асимилация. Сега бедата обаче вече идва от диференцирането, отделянето, маргинализирането. Ако по-рано натискът идваше отгоре, т.е. от политико-административната сфера, от държавната власт, сега той идва отдолу, респ. от общественото мнение, публичните нагласи и трафарети. В първия случай беше поставена под въпрос етническата идентичност, докато във втория в този статус вече се поставят междуетническите взаимоотношения.
- Разпалването на етническа омраза обаче винаги разделя не само мнозинство и малцинства, но и самите малцинства помежду им, защото прониква в отделните общности. Има високоинтегрирани малцинства като евреите, арменците, но са факт и неинтегрирани общности, като ромите.

България направи широка крачка към установяването и възпроизводството не на реална, а преди всичко на формална демокрация. Разбира се, демокрацията предполага и формални процедури. На този фон ярко изпъква потребността от стандарти. От демокрацията на възможностите към демокрацията на реалностите. От етнополитически към етносоциален модел. От (специфична) толерантност, проявена в момент на опасност от гражданска война към (универсална) толерантност като част от всекидневието.

- Вътрешни фактори

В България са налице двете крайности като оценки, които са продукт на два големи предразсъдъка:

1. Че ислямът е виновен за всички исторически беди и трагедии за българския народ;
2. Че делението (малцинственият въпрос) неимоверно много се преувеличава, или – обратното, че прекалено много се подценява и омаловажава.

По проблемите трябва да се говори и действа свободно, и уравновесено. Етносите трябва да се познават като манталитет; като начин на живот, като светоусещане (взаимно уважение). Опасно е да обвиняваш само другия за всички неблагоприятия в обществото и държавата

- Необходимо е да се създаде среда – достатъчно мощна и решителна, за да внушава респект и сигурност за всички. Най пагубни за социалния мир обаче са чувствата за съответни типове неравенства, несправедливост, безнаказаност, несигурност и безперспективност

- Най-важната задача на модела е да се ограничи или дори напълно да се преодолее съществуващата/вероятната атмосфера на непредсказуемост. Да не се говори за потенциални приятели и за потенциални противници, което не означава, че не трябва да се отчитат всички възможни ситуации

- Неовладяните емоции – волно или неволно създават образи на врага. Образът на врага реално е първото и задължително нещо, което винаги се прави при подготовката и провеждането на дадена военна агресия. За това не са безобидни лозунги призоваващи към насилие нас «Другия»

- Да се отчита дали фобията слиза и на битово равнище. Свързана ли е с битовата митология за съседа враг.

- Външни фактори

Проблем тук са **расизмът, ксенофобията, сегрегацията и реваншизма**. Такива неща Европейският съюз принципно не толерира, нито търпи. Затова

и той няма да търпи и изказвания, които са насочени срещу цели общности. Затова и той не може да позволи да се проповядва етническа омраза.

- Влияние на събитието

Зад българските национални интереси всички общности трябва да се обединят под определени национално значими каузи. Независимо от различните етнически произходи, култури, езици и религиозни вярвания всички ние, като български граждани, сме длъжни да отстояваме единни позиции в една мегаобщност, каквато е Европейския съюз. Съюзът препоръчва наличието на ефективна регионална политика. Той не бива да позволява етнически, верски или други формули на защита на групови права, чрез които може да отслабва националната идентичност на дадена страна. Това е много важно да се разбере и практически осъществи. Българският национален интерес не може да се калкулира в общоевропейското на общия интерес. Без да е дефиниран и последователно отстояван, българският интерес няма да влияе там и накрая няма да бъде правилно отчетен. Затова и обвиненията в национализъм имат задачата по-скоро да оправдаят безхаберието и нихилизма на определени политически сили и техните лидери.

Силата на нацията е в нейното единство. Най-правилният път в междуетническите отношения реално е този на равенството и справедливостта.

Споделяйки своя опит в дейността по изучаване, представяне, опазване и социализация на културното наследство на различните етнически и религиозни общности в България, етническият модел реализира принципа, че единството и силата може/трябва да се търси и в културното разнообразие. Оценката на обществото е, че изключителното богатство и разнообразие на българското културно наследство трябва да се оценява и като един от най-забележителните приноси на България в процесите на евроинтеграцията;

В тази насока приемаме, че:

- Етническите и религиозни различия трябва да се уважават като проява на самоидентификация и да се оценяват като източник на разнообразието и

богатството на практиките, традициите и наследените ценности в областта на културата;

- Изучаването, популяризирането и опазването на културното наследство на различните етнически и религиозни общности са не само акт на цивилизовано отношение към националните ценности, но и ключ към взаимно опознаване, разбирателство и социална интеграция;

- Дълг на всички, които имат необходимите компетенции и възможности, е да работят последователно и неотклонно за повишаване на обществения интерес към културното наследство и на съпричастност към неговата съдба, както и за възпитание на подрастващите в този дух още от най-ранна възраст;

Изхождайки от всичко това институциите в обществото са длъжни:

- Медиите – централни и местни, държавни и частни, печатни и електронни – да отделят повече внимание на темата за културното наследство, да предлагат актуална информация за различни събития и прояви, свързани с тази тема, да предоставят трибуна на специалисти, които да излагат своите професионални позиции по различни проблеми и аспекти на културното многообразие;

- Държавните институции – Министерството на културата и Министерството на образованието и науката с техните подразделения, – трябва да разработят съвместно стратегия и програми в духовната област, които да са на най-съвременно технологично и комуникативно ниво, а и да се използват максимално потенциалите на музеите, библиотеките, научните институти и висшите училища. Тези програми следва обаче да отделят внимание и на различния етнически и религиозен генезис на културните ценности, формиращи общото национално културно наследство;

- Неправителствените организации трябва да съдействат реално и максимално за приобщаване на по-широки и разнообразни социални, етнически и религиозни групи към ценностите на общото ни културно наследство, както и за мобилизиране на стари и нови ресурси за неговото опазване.

ЕТНИЧЕСКИЯТ МОДЕЛ в България може да се дефинира в рамките на политическото пространство като възстановяване на социалното и политическото равноправие между българи и български граждани с друг етнически корен, при което етническото влиза в органично единство с гражданското. Моделът трябва да се разбира и като съвкупност от значими компоненти, които стоят в неутралитет, т.е. в баланс едни спрямо други, но и си взаимодействат в определени рамки, при нужда. На Балканите има различни етнически модели. Те не са нито еднородни, макар да имат определени сходства, нито засягат сходни по същността си обществени ефекти. Например в Румъния унгарското малцинство или в бивша Югославия босненци, или косовари. Това са съвършено различни групи, с различни проблеми.

Етническият модел в България е уникален за света, но и не е приложим лесно. При него, чрез обединение на усилията, различните етноси трябва да съдействат за преодоляване на конфликтите, в противовес на римското знаменито правило „разделяй и владей“. Благодарение на стабилната си демократична система, България играе ключова роля в овладяването на кризата на Балканите с процесите на етническо противопоставяне в бивша Югославия и насърчава многостранния подход в международните отношения. Създаденият и практически действащ български модел на социална и религиозна толерантност по своята същност се явява и солидна гаранция за лишаване от социална среда на различни фундаменталистки групи, търсещи междуетнически или междурелигиозен конфликт. Появата на подобни фракции трябва да бъде парирана и от основните вероизповедания, от които те могат да произлизат. Винаги е много опасно, когато в етническите противоречия и конфликти се включат религиозни мотиви. От своя страна, прекомерното пресилване на фактите за опасността от радикален религиозен фундаментализъм и екстремизъм могат да породят несигурност в останалите религиозни общности, което може да усложни обстановката в страната.

В обобщение можем да твърдим, че българският етнически модел е важен модел и на прехода, който не може да се пренесе в новите следпреходни условия, без да се актуализира и допълни, да се развие по-нататък.

От 2005 г. Българският етнически модел е подложен на критика от различни политически партии, които в предходни периоди изтъкваха заслугите си за неговото формиране и функциониране. Политическата атака срещу етническия модел е и опит в името на „силна България” да се провокират етнически страхове и безпокойства, да се спечелят точки в конкурентната борба за доминация в дясното пространство (доколкото национализмът по презумция е ценност на дясното политическо пространство), да се отслаби политическият център, а пък и да се предотврати или солидно да се компрометира евентуална и левоцентристка коалиция.

1.2. Основни характеристики на малцинствените етноси в България

Турците са втората по големина етническа група в България. Корените им са в тюркската група народи от Алтайското семейство. В историческото им формиране участват много народи. Важен консолидиращ фактор при тяхното консолидиране има ислямската религия.

Произход, заселване и характерни особености на турците в България.

Има данни за заселване на отделни тюркски племена (юруци) от селджукските турци по българските земи още преди турската инвазия през XIV век. По време на османското присъствие на Балканите, градските центрове постепенно са колониализирани от турци, преминали от Анадола. Основата на съвременния турски етнос у нас се формира към края на Османското владичество, когато компактни татарски маси през 18 век се заселват в Лудогорието, а значими маси от населението на Източните Родопи

доброволно или насилствено се ислямизират. Доброволното се е стимулирало чрез предоставяне на най-разнообразни стимули и предимства. Немохамеданите плащали много повече данъци – поземлен данък – харач; поголовен данък – джизие; десятък и др. Смачквани от данъчни притеснения, много християни намирали изход в приемане на исляма. В правораздаването – само показанията на мюсюлманите под клетва имали стойност.

Насилственото помохамеданчване се е постигало с разнообразни средства:

- Особено катастрофална роля е играл т.н. „Кръвен данък” – ДЕВ-ШИРМЕ. Първоначално на 5 години, а след това и доста по-често са събирани момчета на 8-15 години, които са били обучавани и ислямизирани за създаването на силната и фанатизирана армия – еничарския корпус;

- Друг канал за изтичане на християни било робството, което през цялата османска империя е било официално признато. Честа практика е била открадването на християнски момичена за попълване на турските хареми;

- Трима султани са водили открита политика на ислямизация.

Традиция в Османската империя е религията да бъде етноним на властта, а властта е била изцяло турска и мюсюлманска. Затова Турчин и Турция са етноними, възникнали в християнска Европа за обозначаване на Османската империя и мюсюлманите в нея. В официалните документи на империята се обозначава религиозната идентичност на поданиците, определена от релацията мюсюлмани – немюсюлмани. Делението на две – *mus-lum* – правоверни, и *gauri muslim* – неверници, – създава условия за солидарност както между мюсюлманите (правоверните) като хора на вярата, така и между неверниците (каури, гяури). Така обаче те се трансформират в поданици и неверници (врагове). През 1860 г., в рамките на политиката на проевропейски реформи, официалната власт в Империята създава понятието „османски миллет”, в който се включват всички поданици на империята. Това е опит за изместване на религиозния термин за идентичност (мюсюлманин) и подмяната му с политически (османец).

Турците в България винаги са имали ясно и еднозначно разбиране за своя етнически произход и религиозна принадлежност. Различия в родовите предания и легенди могат да се срещнат единствено по отношение на далечния произход на техните деди. Няколко от турските родове от Делиормана и Герлово пазят предания за древнотюркски произход, че се заселват по българските земи, идвайки от областите около р. Кубан и р. Терек. Древни тюркски патроними и топоними в Североизточна България дават основания да се изгради и научната хипотеза за предосманския произход на турците в тази част на страната.

След насилствената смяна на имената на турците в средата на 80-те години се сформираха научни екипи от историци, османисти, етнографи, фолклористи, които положиха огромни усилия, за да намерят доказателства за българския генезис на всички мюсюлмани по българските земи. Направен е опит за подмяна на етническата идентичност и за налагане на нови етномаркери, чрез употребата на военна и полицейска сила, мобилизация на целия държавен апарат, а и с помощта на науката и медиите. Реакцията на турската общност е незабавна и остра – пълна мобилизация на вътрешните ресурси за оцеляване на етноса и за съхраняване на неговите идентификационни белези. Веднага след изживяването на шока от насието от тях е приложена и стратегия за самозатваряне в рамките на семейството или големия род, а и на доста рязко прекъсване на интеграционните процеси. Именно вътре в семейството турците слагат началото на възстановяването на някои позабравени през последните десетилетия традиции, обичаи, семейни легенди и предания, език и фолклор. Младото поколение турци, доста видимо обхванати от интеграционните и асимилационните процеси чрез образователната система, започват целенасочено да навлизат в познанието за своята собствена история и като етнос, малцинство или културна идентичност. Някои от тях, с абсолютно осмислено чувство за дълг пред общността и в името на нейното оцеляване, започнаха да изучават в нелегални условия турския език и Корана. Тази духовна и интелектуална мобилизация на всички поколения турци през 80-те години даде своите резултати. Общността се самозатваря; капсулира се. Реставрират се някои

патриархални, предмодерни културни и социални характеристики, за да се съхрани турската и мюсюлманската идентичност³.

Между турците сунити и турците къзълбаши съществуват елементи на вътрешногрупово съперничество, дори противоречие (далечен и приглушен отблясък на многовековната вражда между сунитите и шиитите по света). В средата на българските турци този стереотип се изразява предимно във високомерие и известно иронично презрение към различията в ритуалите и битовото поведение на „другите“. Ако реално съществува някаква различна иден-тификационна нагласа сред турците, тя е по отношение на гражданската (патриотичната) идентичност. Сред турската общност в България има различия и колебания по отношение на тяхното идентифициране с родината. Част от сънародниците с турско етническо самосъзнание приемат Турция за родина-майка (анаватан) и определят отношението си към България като към временно отечество (макар във времето това да е разтегнато най-малко век и половина). Други от тях приемат България като изконно отечество, а Турция като алтернативна родина – предоставяща им възможност за бягство от насилие, за икономическо и социално оцеляване по време на криза. И едните, и другите имат мечтата за отпадане или олекотяване на границите, което би позволило да се живее и в двете страни, без да е необходимо да се изправят пред съдбоносен и труден избор. Този специфичен нюанс на идентичността е от изключителна важност за определяне на съвременните геополитически нагласи на турското малцинство.

Освен за етническа принадлежност в българския език понятието „турчин“ има много допълнителни значения: консервативен, тираничен човек, ревнив съпруг. Често се използва и глаголът „потурчвам“ – загубвам нещо безвъзвратно, а определението „потурчен“ – като загубен или изчезнал. Подобна употреба на архаични по съдържание термини за идентичност са съхранени и сред християните и в другите балкански държави. Те говорят за неизживени исторически негативизми или стереотипи спрямо турците.

³ Иванов, Д. Противопоставянето. Заговорите срещу Тодор Живков. С., 2017., с. 128.

Николай Хайтов се отнасяше с уважение към тяхното достойнство и чест, и най-вече към неприсъщата им склонност да се предават един друг. Преименуването през 1984 г. той нарече политическо късогледство. Грешка, защото с едно преименуване не можеш да превърнеш турчина в българин (да го побългариш). Не се знае от историята турчин да се е погърчил и пофренчил; да си е сменил народността, още повече вярата си.

От освобождението на България до 1944 г. представителите на турската етническа общност се възползват свободно от правото си да разпространяват информация на своя език. На турски език се издават няколко десетки вестника. Много политически партии издават свои вестници на турски език. Достъпни са ежедневници, а пък и литература, издавани в Турция.

Турците имат няколко културно-просветни и спортни дружества. Правени са опити за създаване на етнически партии, но те търпят неуспех. Въпреки това в българския парламент винаги е имало депутати-турци и мюсюлмани, които са избирани с листите на общонационалните партии.

Новата политика след 9.09.1944 г. внася изменения в малцинствата политика и междуетническите отношения в България. Като известна компенсация за ограниченията на религиите и свързаните с тях битово-ритуални традиции правителството, следвайки идеологическите клишета за „интернационализъм“, предоставя по-големи свободи за изява на различните етноси и тяхната етническа култура. Тези актове на толерантност, специално към турците и тяхната етническа идентичност, обаче тогава са свързани и с идеята за „износ на революция“ в световен мащаб. Задачата е била да се спечели доверието на турското население и то да подготви подходящи кадри за „износ“ на комунистическа идеология в Турция.

В създадените държавни училища се запазваше изучаването на част от предметите на турски език, но се въвеждат и предмети, които подпомагат приобщаването на турците към преобладаващата част от нацията. В областта на културата се стимулират прояви, които целят съхраняване на традиционното. На практика, на турците се предоставя някакво подобие на

културна автономия: освен стотиците основни училища, в страната действа девическа гимназия и още няколко редовни турски гимназии. Три института подготвят учители за турските училища.

На турски език излизат три вестника и едно списания, някои от местните вестници излизат и с притурки на турски език. В градовете работят държавни театри, които поставят и пиеси на турски език. В националния радиоефир текат редовни програми на турски език. Целта, която преследва държавната машина, е чрез образованието и културата да се работи за превъзпитанието в партийен дух на турското малцинство. Тази политика следва да води до пълна морална и културна унификация на децата. Така се създава и партийна номенклатура от средите на турското малцинство, а и сред помаците, които срещу определени привилегии и възможности за кариера реализират политиката на БКП в междуетническите и национални отношения. През 50-те години вече хиляди турци членуват в БКП и ОФ, а десетки хиляди заемат държавни и ръководни стопански длъжности.

През 1958 г. след специален пленум на Политбюро, политиката на комунистическата власт по отношение на турците започва да се променя към ограничаване на правата, към налагане на нова концепция за етническата и националната структура и междуетническите отношения в България. Първите „пробни“ асимилационни актове обаче се извършват по отношение на циганите. Вестниците им (до този момент билингвални) започват да излизат само на български език, театърът им е закрит, следват масови акции за смяна на имената на циганите мюсюлмани. През същата 1958 г. малкото цигани чергари, които живеят в България (20-30 хиляди), със специално постановление на Министерския съвет са принудени да отседнат там, където ги заварва разпореждането. Конете и каруците им са конфискувани от държавата.

В началото на 60-те години започва и идеологическата подготовка за рязка промяна на политиката към турците с цел пълната им асимилация. Далечната стратегическа цел е, от една страна, пълната унификация на всички

социалистически граждани, а от друга – обявяването на България за еднонационална държава, а нацията за хомогенна – в идеологически и етнически смисъл. Постепенно се закриват средните училища на малцинствените групи; стига се и до закриване, или съществена промяна в програмите и на държавните турски начални училища. Броят на вестниците намалява, те почват да излизат на български език, закриват се театрите и т.н.

През 1961 г. ЦК на БКП приема и специален документ за усвояване на българския език от цялото турско население

През 1969 г. България сключва договор с Турция за приемането на всички онези турци, които искат да се изселят от страната. Към Турция тръгва поток от 130 хил. турци, но болшинството остават в страната защото Турция не може да приеме повече бежанци. Това развързва ръцете на българската репресивна машина. Създава се проект за побългаряване на турците и българомохамеданите в Смолянски окръг наречен „смолянски модел”. Кулминация на насилствената политика за асимилация на мюсюлманските малцинства е промяната на имената на помаците (през 1972/1974 г.) и особено на българските турци през зимата на 1984/1985 г. Държавата използва различни форми на принуда – сплашване от административните местни власти, икономически шантаж и открито насилие срещу отделни лица. Много хора от турската общност са и задържани – често без съд или след бърза процедура при закрити врати, някои от които са изпращани в затвори и лагери. Всичко това се извършва при максимална секретност и пълно информационно затъмнение.

След няколко месеца кампанията по преименуването завършва и започват широки мерки за затвърждаване на асимилацията и убеждаване на широката общественост и света в правилността и смисъла на извършената авантюра. Забранено е да се говори на турски език на публични места и в междуличностните отношения, забранено е традиционното мюсюлманско облекло, празничните ритуали, забранена е турската музика. Българите от районите със смесено население са организирани от властта да патрулират, да

следят и да налагат глоби за употреба на турски език или за носене на ритуални шапки. Десетилетни добросъседски и приятелски връзки са опорочени и разкъсани. Паралелно с това е мобилизирана цялата пропагандна машина на държавата за насаждане на оценка на съпротивляващите се на преименуванията като агенти „на вражеска държава”, потенциални „терористи”, „сепаратисти”, чрез което да се всява недоверие и страх от съседна Турция и от „нейните агресивни планове” срещу България и нейния народ.

Всичко това води до самозатваряне на турското малцинство от страх, дълбока обида, а и до активизация в името на съхранението на собствената идентичност. Едновременно с това, се стига до рязко влошаване, дори почти и до прекъсване на отношенията между двете етнически и религиозни общности – българи и турци, християни и мюсюлмани, които в продължение на няколко века са съжителствали заедно в българските земи.

Недоверието и страхът към „Другите” се засилва. Извършени са няколко терористически акции, в това число взривяване на вагон за майки с деца в бързия влак от Бургас за София, при което загиват невинни граждани, жени и деца. През пролетта и лятото на 1989 г. български турци предприемат масови протестни акции в Североизточна и в Южна България с искане да им бъдат върнати имената. Това довежда до сблъсъци с армията и милицията, в резултат на което има убити и ранени. Решението на комунистическата партия за излизане от тази тежка криза е да се отворят границите с Република Турция. Веднага след това, за да се създаде паника, насилствено са депортирани няколко стотин души от активистите на протестите. Това повлича огромен поток от хора към съседна Турция. От юни до август, когато границата е затворена по настояване на турското правителство, което не успява да поеме масата от бежанци, около 350 000 български граждани – етнически турци, напускат родните си места, изоставяйки домове и покъщнина, а много често стари родители и деца. Международните хуманитарни организации оценяват това като най-голямото преселение на

групи хора след Втората световна война. Около 120 000 души от бежанците обаче се завръщат още през есента, поради лошите условия и обноски към тях в Турция, а особено и след падането на режима на Живков през ноември 1989 г., но преобладаващата част от хората вече намират новия си дом в Република Турция.

Решението за възстановяване имената на българските мюсюлмани, пострадали в кампаниите по преименувания в миналото, е взето след пленум на ЦЩ на БКП и от Държавния съвет на 29.XII.1989 г. Възстановяването на имената започва с приемане на два закона – от март 1990 г. и с поправки към него от ноември същата година. До пролетта на 1991 г. са удовлетворени молбите за възстановяване на имената на около 600 000 мюсюлмани. Освободени от затвора са част от българските турци, осъдени за съпротива срещу насилствената смяна на имената. Закон от юни 1991 г. обявява политическа и гражданска реабилитация на всички репресирани във връзка с насилствената асимилация. Наследниците на осъдените на смърт, чиито присъди са изпълнени, на загиналите при стълкновенията, на самоубилите се и безследно изчезналите, са обезщетени и получават наследствени пенсии.

Фактически турците населяват компактно основно четири географски области – Източните Родопи, Източна Стара планина с Предбалкана, Лудогорието и Добруджа. Техни общности обаче има и в големите градски центрове (София, Русе, Варна, Шумен, Хасково, Кърджали и пр.), както и в някои по-малки градове (напр. Никопол). Преобладаващата част от тях изповядват исляма (713 024 души), но има и християни (източноправославни – 5425, католици – 2561, протестанти – 2066 души). Майчиният им език е турски (720 136), а за много по-малко от тях и български (26 147 души).

След възстановяването на българската държава голяма част от турците **се изселват** от днешната територия на България по посока на Турция на няколко вълни.

Броят на гражданите с турско етническо самосъзнание, изселили се от Република България по периоди е както следва:

- ✓ **1878-1912 г.**- 350000 мюсюлмани (турци, помаци, черкези, татари);
- ✓ **1923 - 1939 г.**- 198000 според регламентирана от междуна-родното право договореност. Годишно се изселват по 10-12 хил. души;
- ✓ **1940 – 1944 г.** - между 15- 21 000;
- ✓ **1951 г.**- 155 000 - сигнал за масово напускане на България е насилственото коопериране на земята;
- ✓ **1968 – 1978 г.** - 130 000 - след подписването на българо-турската спогодба за събиране на разделените семейства през 1968 г.
- ✓ най-масовата след Освобождението миграция е от **1989 г.**, ко-гато около 360 хил. души се преселват в Турция, подгонени от т.нар. Възродителен процес. От тях една част се връщат в България след падането на режима на Живков, но близо 240 хил. остават за постоянно местожителство в Турция;
- ✓ **1990-1997 г.** поради голямата безработица в България, годиш-но страната напускат с временни или туристически визи между 30 - 60 хил. души, които търсят препитание в Турция.

Общо изселилите се от Третата българска държава по посока на Турция са: **1 239 000**

Въпреки, че само през 20 в. в Турция се изселват около 800 000 души броят на членовете на етноса в България се увеличава с 40%. Това говори за по-висока от средната за страната раждаемост.

Един от най-дискутирания факт за демократичните процеси в България е учредяването (през 1990 г.) и укрепването на Движението за права и свободи (ДПС). Неговото съществуване е оспорвано от различни слоеве на българското общество със свършено различни мотиви, в т.ч. и заради неговото противоречиво легитимиране в разрез с текст от Конституцията. Дори да се приеме тезата, че ДПС е замислено от тайните централи на комунистическата партия, неговото развитие през изминалите години и реалният му принос за толерантността и демокрацията в България са несъмнени. Турците вече са възприемани като съставна част от българската

нация и пълноправен субект на политическия живот. И все пак съществуват латентни възможности и опасности за популистки игри с националистическите, особено с антитурските и антиислямските настроения. Опасността става особено голяма, когато се предявяват непремерени искания от рода да се създаде халифат в Родопите – какъвто лозунг бе издигнат в с. Сърница – Пазарджишко; да се построи паметник на загиналите турски войници от армиите на Сюлейман и на Вейсел паша, които слагат знак за равенство между жертвите и палачите; между войните за освобождение и поробване; да се възтановят турските имена на някои селища. Назначаване на работа в стъklarската фабрика „Шише джам“ – Търговище само при условие, че се владее турския език – писмено и говоримо, и други подобни казуси.

С предложението да се издигне мавзолей на Енихан – баба (връх Свобода и на Саръ-баба – недалеч от с. Момчиловци. Да се издигне джамия – е знак на вяра и право на избор, но да се издига тюрба мавзолей на жесток завоевател е признак и провокативен акт на историческа слепота и наглост. Шепа фанатици подменят историята ни и като използват правото на вяра, подменят и самата народност, самата ни история чрез имената на завоевателите и други подобни, които провокират напрежения и неприязън; както и непремерените контрапредложения за забрана на предаванията на турски език по националните медии; за възпиране приемането на Република Турция в Европейския съюз, против двойното гражданство и правото на участие в демократичните избори на турци без постоянна адресна регистрация в България на противоположната страна. Това е в състояние силно да наруши доброто и стабилното междуетническо равновесие в България.

Негативните стереотипи за турците са политически. Част от тях се отнасят до „преяждането“ на техни представители в и с публичната власт. От 2005 година се наблюдава и бавно нарастващо недоволство сред българската общност от „прекомерното“ присъствие на турци във властовите институции в районите с концентрация на турско-етнично население.

Социологическо изследване посочва, че българите са по-малко дружелюбни спрямо турците, отколкото обратното. Българската общност определя отношенията си с турската като „средно добри“, докато турската с българската – като „много добри“. В същото изследване се констатира, че доколкото има „турски въпрос“, той е политически в основата си и се решава (общо взето) успешно с представителството на турската общност във властта и политиката. Поради това единствено в нашите ръце, на гражданите на нашата страна е възможността да поддържахме мира, междуетническата толерантност и политическата стабилност в България. Движението за права и свободи определено и нагледно извървя своя път на развитие с редица падове и възходи. Турците в България са лоялни граждани, а Движението въпреки обвиненията никога не е сторило нещо в ущърб на националните интереси повече от другите партии. Затова биха били авантюристични опитите за силова и непочтена маргинализация от политическия живот на привържениците на ДПС, защото все още липсват обективни условия и готовност в общонационалните партии да разрешават искрено, пълноценно и равнопоставено проблемите на гражданите, произхождащи или принадлежащи към различни етнически, етнорелигиозни групи в България. .

История и съвременно състояние на ромския проблем в България.

Пръв в историята Херодот споменава за циганите, които плячкосвали след походите на Александър Велики.

Според някои хипотези, циганите произхождат от най-низшите индийски касти (рома, пара) и от различни малки племена и номадски групи от същия регион. В V-VI в. от новата ера, техните племена напускат родните си места и се насочват на Запад в две основни направления.

След VIII в. циганите на вълни навлизат в азиатските владения на Византийската империя, а към X в. те вече са в Египет и Северна Африка. Дошли в Египет, те се смесват със скитащи коптски племена. Възприемат от тях старохристиянските догми и усвояват уменията да гадаят и да

предсказват бъдещето. И до днес едно от названията на циганите на Балканите е „гюпци“ (египтяни). Английската дума *gypsies* също предполага египетския път на циганите.

Според друга версия ромите са потомци на последните атланти и прапродината им е Египет. По точно те са „деца на прокълнатия Хам“. Това са арканите, които се занимават с окултизъм. През XI в. циганите попадат в Европа, а през XIV в. вече скитат из повечето европейски страни. Разклонение на джипситата са ромнитите – хора, живеещи извън крепостните стени. Ромнитите през XIV в. се включват във „феодум ад цингариум“ – отделна общност, която е освободена от данъци и други задължения към държавата, а е и отговорна само пред своя „барон“.

Някои автори (Найден Шейтанов, Елена Марушиакова и Веселин Попов) приемат, че циганите пристигат по-рано по нашите земи – в началото на XIX в. в Тракия, където заедно с павликяните се заселили „атцингани“ или „атцинганой“ (от гръцки – опасен, недокосваем) от Мала Азия. Доказателство за принадлежността им към манихейската секта е и фактът, че основното им занимание е правенето на магии и гадателство.

Следователно циганите идват в България по различно време и от различни места. Това именно е и причината днес да съществуват множество ромски общности, които доста се различават едни от други (ценгари – пътуващи музиканти; асинкари – ковачи, железари и др. социално наименовани ромни групи – т.е. „извън обществото“).

Циганското население в България е трето по численост и относителен дял. През 1910 г. циганите са 2,8%, през 1920 – 2,0%. Към 1 март 2001 г. циганите са 370 908 души или 4,7% (най-висок процент в света). Някои автори посочват, че действително ромите в България са около 1 000 000. Според някои ромски политически лидери, те даже вече били и над 2 милиона. През XX век делът на циганите в населението нараства 4,1 пъти. Те обитават всички области на страната. Най-висок е делът им сред населението на областите Монтана (12,5%) и Сливен (12,3%). Най-нисък е в област

Смолян. В 57 общини относителният дял на циганите е над 10%, а в 6 общини надхвърля 20%. . Към 2002 г. в България има обособени 347 цигански махали и квартали.

Ромското малцинство в Европа е между 8 и 10 милиона души. Повече от 80% от него живее в Централна и Източна Европа. Страните с най-голямо циганско население са Румъния, България, Унгария, САЩ, Сърбия и Словакия.

С присъединяването на България и Румъния към Европейския съюз, ромите станаха най-голямото малцинство в ЕС. Циганите са наименовани по различен начин в различните страни. В Англия – джипси; в Италия – дзингари, в Германия - цигойнер и т.н. Роми е българизирана форма на ромá, самоназванието на част от циганите (от гръцки *ασίγγανος*, асинганос – гадател).

Ром означава мъж (съпруг). Ромите в България се разделят на мега-групи, като всяка от тях се подразделя на множество субгрупи, които общо в България надхвърлят 95. Съществуват повече от 20 подгрупи, всяка от тях с вътрешна стратификация. Като цяло нашите роми говорят ромски език (романо чшиб), най-близко свързан с езиците пенджаби и потохари. Допуска се, че „роми” произлиза от древната индийска дума „рдоми”, с която са назовавани ковачите и музикантите – дейности, с които са се препитавали в чергарския си живот.

В България циганските общности се делят на три основни групи – йерлии, кардараши и родари. Основните групи са значително обособени една от друга (макар че след 1989 г., особено с навлизането на протестантските деноминации, се наблюдава известно отваряне, а пък и процес на растеж на экзогамни бракове – предимно в големите градски махали).

Първа, в исторически план, е общността на т.нар. ЙЕРЛИИ - т.е. местни, уседнали цигани. Те са потомци на дошлите през периода XIII-XVIII в. роми, които постепенно усядат и векове наред съжителстват както с българското, така и с турското население. Разглеждат себе си „с висок морал и модерен

манталитет" в сравнение с други цигански групи. Йерлиите се делят на две големи групи: хорахане-рома (турски цигани, мюсюлмани) и дасикане-рома (български цигани, християни).

Хорахане-рома са най-многобройната ромска група в България. Те изповядват ислям, премесен с многобройни християнски елементи, като празничната им система включва не само байрамите, но и всички големи християнски празници - Гергьовден (Ерделез), Васильовден (Банго Васили), Тодоровден, Ивановден, дори Коледа и Великден. Говорят романес, премесен с множество турски думи, а част от тях използват и турски език, заедно с романес. Сред много хорахане-рома се наблюдава преферирано турско самосъзнание.

Хорахане-рома се делят на множество подгрупи. Най-многобройни са групата на кошничарите и на т.нар. дръндари, или музиканти. Техният диалект се различава от диалекта на останалите йерлии и затова те не се смесват с другите ромски групи. Пазят ясен спомен за произхода си от Котелския край и поддържат връзки с други дръндари

Дасикане-рома също се разделят на множество подгрупи. Това са например бургуджиите, джамбазите, тужарите и т.н. Сред тях са налице слаби тенденции към българеене, но някои групи съхраняват с гордост ромското си самосъзнание и традиции (Напр. част от бургуджиите в Шуменско се наричат „парпул-рома” – „истински цигани”).

Голяма циганска общност в България са т.нар. калдараши (калдераши, калгараши, върбани). Известни са също като бакърджии. Според някои изследователи това е най-голямата ромска общност в света с численост от над един милион. Калдарашите са едни от най-богатите цигани. Техните сватби продължават с дни. Ритуалът изисква момичето да е девствено в първата брачна нощ. Снахата се купува от родителите на младоженеца. Обикновено родителите на момата даряват тези пари на младото семейство по време на сватбата.

Калдарашите се различават от другите цигани с това, че не говорят на „р”. Предимно се препитават чрез джебчийство.

В България идват с „голямата калдерарска инвазия”, като първо преминават през Австро-Унгария и Сърбия, поради което често им казват „унгарски цигани”, „австрийски цигани”, „сръбски цигани” или „нямцури” (т.е. „немски цигани”). Разделят се на две големи групи – калайджии и ловари (от унгарското „ло” – „кон”, поради което са известни и като „конекрадци”).

Традиционната религиозна принадлежност на калдарашите в България е Източното православие, докато в Западна Европа и Северна Америка са католици. Името на тази циганска субгрупа произлиза от румънското „caldera” – котел. Държат на строго групово обособяване, строго ендогамни, спазват старите цигански норми и правила на поведение. Поради спецификата на своя занаят – котларство и бакърджийство, те не образуват свои ма-хали и живеят разпръснато предимно по села и малки градове. Калдарашите са субгрупата с най-много „барвале” – големци, богати хора от циганските общности в страната. С джебчийство се занимават предимно младите момичета, а по-възрастните жени – с хиромантия (врачуването на ръка). Сред тях има най-малко образовани, живеят на кланове.

Традицията повелява кардарашите да се погребват и с любимите им предмети - телевизор, включен джиесем, аудиоуредба, шкаф, дрехи, легло, а на масата – 12-годишно уиски. Техниката пристига директно от магазина, вади се от кашоните и се пуска... в гроба! В подземната гробница всъщност липсва само ток.

За кардарашите останалите са „гаджо” (нероми, хора, които не са от техния етнос - бел. ред.).

У нас представители на тази каста живеят най-вече в района на Костинброд, Левски – обявен за столица на ромите от тях, Червен бряг, Лясковец, Симитли, пловдивското с. Йоаким Груево.

Кардарашите са силно религиозни, но си имат собствени вярвания преплетени с християнството.

Лударите (или Рудари) се самоидентифицират като „власи” или „румънски цигани”. Говорят диалект на румънския език. Според поминъка си те се делят на няколко подгрупи - в едната са урсарите (мечкари и маймунарите), а в другата - лингурари (копанарите), които правят дървени лъжици (от където идва и името им: лингура (рум.) – лъжица и копанки. До скоро урсарите обикаляха страната – предимно през топлия сезон.

Циганин, според речника на Найден Геров, значи „лъжлив, калпав човек”. С цигания се означават лъжата, измамата, калпазанлъкът. Съществува и глаголят „циганя се”, т. е. живея; държа се като циганин.

Циганите се задоволяват с малко, защото никога не са имали много. Те са с гореща кръв и весел нрав, а пък и с гордост заявяват, че като тях никой така не обича страстно. Почти не се поддават на външно влияние или се адаптират доста повърхностно – паразитно към средата, в която живеят. Ромите копират обикновено културата на доминиращата нация, но възприемат най-елементарните и примитивни стереотипи на обикалящия ги свят, поради което често ги обвиняват в „цигански расизъм”. Те умеят да оцеляват при всякакви ситуации с минимум усилия. Тази им черта е пословична. Винаги ромите са били в сенчестата икономика – кражби, измамна търговия. Те се обявяват за деца на природата. Днес разчитат главно на социални помощи. Просията и кражбите се приемат като културна традиция. Това е неправилно защото не може нарушаването на закона да е културна традиция. Краденето, настаняване в празни чужди къщи по селата, обирането на чужди градини и лозя, „обезкостяването” на всички необитаеми сгради и т.н. са свързани с фундаментални въпроси: Как ще имаме селско стопанство? Как ще защитим частната собственост и труда на отрудените хора; Как ще опазим инженерната и всяка друга инфраструктура?; Как ще се съхрани доверието като условие за сплотеност на обществото?

Характерни за тях са браковете на 12-13 годишни момичета, което е традиционна културна практика, а не някакво извращение. Калдарашите организират и т.н. Баба хок – цигански пазар на момичета.

Ромите проявяват доста силно чувство на солидарност. Обединението им обаче куца. Те не са в състояние да използват това обединение за борба за равнопоставеност (както би следвало), а напротив – използват го, за да получат облаги като бедни, слаби хора, жертви на какво ли не.

За останалите етноси те са носители на деструктивна и паразитна култура. Техният свят е свят на лъжите, лицемерието, материалното, долните манипулации над останалата маса. В по-голямата си част другите хора виждат типичния циганин като хитър, мързелив тарикат, който ще те „прекара” винаги, когато има възможност. Това говори за натрупани негативни стереотипи спрямо тях. Предпочитат самоизолацията, вместо интеграция.

В годините на преход към демокрация и пазарна икономика ромите изпаднаха на социалното дъно и се разви тенденция на концентрация и самозатваряне. Констатира се значително разместване на ромското население по общини, като първоначалните тенденции бяха на движение по посока на големите градове с цел оцеляване след реституцията на земята, а впоследствие – обратно връщане към селата и по-малките градове отново с цел бягство от бедността. При това ромско движение отчетливо се очертаха два големи региона на концентрация - Югозападна България (Благоевград, Перник, Кюстендил и София-град) и Тракийската низина (Сливен, Ямбол, Пловдив). В области като Благоевград концентрацията на ромската популация достига до 50% или 43,59% в Софийска област, докато в общини като Кърджали се наблюдава ромска депопулация от порядъка на 33%, във Великотърновско - до 16-17%, и т.н.

За последните десет години националната статистика отбеляза 11,5% увеличение на ромското население. Това се дължи не толкова на естествения прираст, а на еманципацията на ромите. Част от тях се отказват от преферираната идентичност и с ново самочувствие обявяват своята принадлежност към ромската култура. Макар общото ниво на неграмотност да нарасна, едновременно расте и броят на младите роми (между 20 и 35

години), учещи или вече завършили средно и висше образование, владеещи поне един европейски език и компютърна грамотност.

Негативното отношение към тях има многовековна история. Още от предосманско време православната църква ревниво брани паството си от досега с циганите.

Католическата църква също ги преследва . Те са гонени и изгонвани от всички западни държави.. Изгонвани са през 1500-та година от Холандия; преследвани са през 18-ти век в Англия, стерилизирани са през XX век в скандинавските държави, а и в Чехословакия, а и са екстрадирани от Италия днес. Причина за негативната нагласа не се крие само в коренното население на съответните държави, но и в расистката циганска култура, предизвикваща естествени защитни реакции във всеки един народ. Самоопределянето на индивидите от ромската общност се основава на самоосъзнаването им като различна етно-културна група, чиято етническа идентичност до голяма степен се формира на принципа на тоталното отричане и противопоставяне на другите малцинствени и дори национални общности.

За повечето от ромските семейства образованието въобще не е сред първите места в ценностната им система. Причините за това са многообразни: номадският начин на живот в миналото; липсата на писмена култура на свой език; традиционните ранни бракове; безперспективността и нежеланието за трудова реализация през последните три бурни десетилетия.

В последните години предубежденията на българите и турците се увеличават към ромите. Това се посочва в доклад за междуетническите отношения и интеркултурния диалог, изготвен от Центъра за социални практики и института за проучване на пазара ГФК България. Най-високо равнище на нетолерантност има към ромите в кв. „Факултета” в София, а най-ниско - към ромите в кв. "Надежда" в Сливен. Купуването на гласове главно сред ромите също е нов източник на напрежение.

Ромската общност се изживява като невинна жертва и контактува със света като специална група, а не като сбор от различни индивиди. Доколкото

има „ромски въпрос”, той е социален в своята основа и досега не се решава адекватно с наличните държавни политики в социалната област.

Най-същественният проблем обаче е опасността от постепенна изолация на децата от ромската общност, които са изправени пред невъзможност да се справят едновременно с тежките битови условия, в които са поставени от съществуващата образователна система.

Липсата на равен старт в живота на ромските деца чрез образование, води до изолация и неравноправие.

Голяма част от традиционните празници на циганите в България съвпадат с тези на останалите мюсюлмани или християни, като в честването на някои от тях има някои специфики.

Един от най-тачените празници е Банго Василий (Куцият Васил, Нова година) – 14 януари. Според легендата свети Василий спасил циганския род от удавяне в бушуващото море.

Едно от често срещаните твърдения, което намира място и в теоретичните хипотези или визии на някои учени, е, че след петнадесетина-двадесет години ромите ще са доминиращия етнос в България, т.е. ще са повече от българите. За тази цел се привеждат и някои статистики за раждаемостта. Тя е най-висока сред всички етноси и е превърната в инструмент за извличане на блага от държавата, чрез предоставените им детски надбавки и социални помощи. „Проблемите на ромите в съвременните условия се нуждаят от обективни анализи и оценки на реалните факти. Всяко подценяване и надценяване на тези проблеми е опасно и вредно за държавата и обществото. За да се ограничи този рисков процес, отношението към ромите трябва да се измени. Нужни са спешни реформи, решения и нови политики сред тях. Трябват радикални, смели и бързи реформи и решения в сферата на системата на образованието, здравеопазването, трудовата заетост, социалната сфера, жилищата, инфраструктурата.”⁴

³ Мизов, М. Възходът на национализмите. Ромската интеграция. С., 2014.

Заклучение

Промените в етническият състав на българската нация от времето на първото следосвобожденско преброяване през 1881 г. до наши дни са значителни. През целия следосвобожденски период упорито се налага тенденцията за намаляване на раждаемостта сред българското население, което през втората половина на ХХ в. е свързано и с възприемането на редица стандарти на модернизиралите и развиващите се типове общества, но и с увеличаване на популацията сред турското и циганското население. През 1963 г. това съотношение е 25 на хиляда срещу 14 на хиляда в полза на турското население. Разглежданата специфика в съотношението между различните етноси на пръв поглед свидетелства за монолитност на мажоритарната нация. Съществува обаче все по-растящо безпокойство от бързо променящия се етнически състав на българската нация. В началото на ХХІ в. от десет новородени деца, 7 не са от българския етнос. Предполага се, че този факт ще има твърде сериозно отражение върху сигурността и стабилността на страната. При внимателно вглеждане в тенденциите на запазване високите популационни стойности сред българските турци и ромското население прави впечатление, че от години там, където има възпроизводство и нарастване на населението, то е главно в районите, където количествената маса на българските турци и ромите е относително голяма.

1.3. Етнически проблеми и противоречия

В Република България липсват дискриминационни действия на етническа и религиозна основа. Същевременно в публичното пространство все по-често могат да се срещнат расистки и ксенофобски изказвания. Битуват стереотипни предубеждения и реакции към представителите на някои етнически малцинства, които поддържат значителни социални дистанции. Те са предпоставка за отчуждение в неформалните отношения и

за дискриминация в обществените отношения. Наред с мнозинството, вина за отчуждението имат и малцинствата с претенциите си за повече права и свободи, без да ги обвързват със задължения и отговорности пред единната нация и държава.

Засилването на социалната диференциация и неравномерното разслояване на обществото през последните десетилетия доведе и до значително разминаване в разполагането на представителите на различните етноси у нас в нивата на социалната скала. Това допълнително наслагва разграничителни линии и увеличава раздалечаването на прослойките в обществото. Наред със социалните, нарастват и културните дистанции, което води към сегментиране на социума по етнорелигиозен признак. Разпокъсването на социалните връзки е в основата на растящото чувство за тревожност, отчужденост и егоцентризъм, водещи и към отхвърляне на външните прояви на различност, между които твърде видими и дразнещи за формиращите се самоизолиращи се прослойки и групи са културната (етнорелигиозната) особеност и обособеност. В условията на демокрация обществото трябва да достигне до нов тип равновесно състояние, възприемайки общоприемливи правила и ценностна композиция, чрез връщане към сплотяващата функция на солидарността и общата целеустременост, за да се преодолеят деструктивните процеси на раздалечаване между етносите в страната.

Междуетнически отношения и тяхната роля за вътрешния мир в страната и регионалната сигурност.

В последните десетилетия немалко държави се разпаднаха, а други се тресат от етнически конфликти, като за това не са виновни съставляващите ги етноси, а провалите в провежданите от управляващите политики, недооценяващи етническия фактор. В търсене на форми за социално и политическо самоутвърждаване, при най-малкото изменение на социално-политическите условия, етносите реагират с повишена активност в

политическите и социални процеси, стремейки се да докажат и съхранят жизнеността си. Практиката сочи, че етносите често се явяват като поустойчиви общности от държавите, които те населяват. Благоустрояването на етносите във всяка държава трябва да бъде много важна и отговорна задача за политиците. В този аспект, етносите се явяват едновременно субект и обект на политиката. От началото на 70-те години на XX век се пристъпва към сериозното изучаване на етническите конфликти. В много страни националният въпрос все още остава доста сложен, вътрешнополитически проблем. На Балканите няма държава, в която да не се наблюдават известни прояви на национализъм и етнически претенции. Тези отношения са тясно свързани с политическите, социалните, религиозните, екологичните и редица други проблеми. Именно в политиката се изразяват и практически могат да се реализират и най-важните интереси на етносите. Затова утвърждаването на правото на потомствена етническа идентичност се отразява в съзнателно възприетото отношение към двете крайни схващания:

- Според първото – единствената подлежаща на установяване и валидизиране личностна идентичност е тази от документите за самоличност. Затова определяща е гражданската идентичност. Всички ние сме граждани на Република България, а етническата и религиозна принадлежност е въпрос на индивидуален избор. В този ракурс определящи трябва да са нашите граждански задължения и отговорности към социума (българското общество и българската държава). Едва след това можем да претендираме да бъдем различни в стила на живот и формата на връзка с „Другите”.

- Според второто схващане – единствената истинска идентичност е етническата, определяща се чрез комплекс от наследени или придобити белези, между които най-същественният е езикът — майчиният или носителят на възприетата култура.

Анализът на етническо възраждане и политическите кризи и конфликти в последните десетилетия красноречиво свидетелства за „взрив” на етничността и етническата мобилизация, превърнали се във водеща тенденция на

световните процеси. На практика това се случва във всички региони на света, но в Европа то беше най-кръвопролитно на Балканите. Изследователите на етническите проблеми на сигурността са на мнение, че това явление се явява естествен отговор на процесите на глобализацията, когато в резултат на разтваряне в универсалното правно-политическо и културно пространство различни „етноси“ се страхуват от загуба на собствената си етническа идентичност. Съвременната либерализация на политическия живот, упадъкът и подмяната на институции на старата политическа система, установяването на нормални процедури, а и институции на демокрацията, ресоциализацията на гражданите в новата демократична система и прочее – всичко това са важни предпоставки за активизиране на етническите групи. Самоопределението изостри етническата принадлежност и чувството на териториално самоопределение на определени региони, чрез използване на „твърди“ методи за достигане на определени цели. Нарастването на ролята на етническа идентичност е и естествена реакция на така наречения „ефект на етническа неопределеност“ при глобализацията. Този ефект реално се дефинира от взаимодействието между социално-психологическата триада „личност – етнос – цивилизация“. Става въпрос как представителите на даден етнос възприемат измененията на света през призмата на собствената си идентичност, когато им липсват основни ценности, характерни за територията, в която те живеят. Какъв да бъде статутът им в държавата „България“, когато се идентифицират като небългари. Признаците за нарастване ролята на етническата идентичност (в случая от индивидуалната история на етноса) и социално-психологическите катаклизми водят към обособено събрано етническо капсулиране.

Типично за ерата на глобализация е протичането на контрапроцес – на идентификация. Днес гражданите на една и съща нация се идентифицират по най-различен начин. Така, например, една анкета, проведена сред французите през 1992 г., показва предпочитаната от тях идентичност: 9 % се определят

като граждани на света; 5 % на Европа; 37 % на Франция; 23 % на района, в който живеят и 24 % на този, в който са се родили.

В българското общество твърде широко и доста трайно обаче са разпространени негативните нагласи и предразсъдъци спрямо по-големи етнически и конфесионални общности. Социологическите изследвания през 90-те години на миналия век демонстрират тяхната устойчивост, а и липсата на ефективни социални механизми за тяхната промяна. Медиите (особено ежедневниците) също така мащабно съдействат за закрепването, или дори понякога за засилването на подобни негативни стереотипи и предразсъдъци срещу по-малките етнически общности, особено срещу ромите.

Етническата, етнокултурната, етнорелигиозната проблематика доста осезаемо присъства, при това ежедневно в българските медии. Отразяването ѝ обаче е твърде ограничено и шаблонно. Тематиката е съсредоточена върху отбелязване на религиозни и други празници, чествания, събори и фолклорни прояви; социални затруднения и пороци – неплащане на ток и вода, бум на хепатити и други заболявания, ранна раждаемост, изоставяне на деца, отпадане на ученици от образователната система и т.н.; криминални прояви и неморално поведение; злоупотреби със средствата, които се усвояват по линия на ЕС за интеграцията на ромите; религиозни особености – носене на религиозни атрибути и символи, строеж на джамии и други. Материалите, посветени на такава тематика, са предимно със сензационен характер. Проблемите често се разглеждат повърхностно, най-вече откъм скандалната им страна. Рядко присъстват аналитични материали или такива, които да дават добри предложения за решаване на конкретни проблеми.

Социологически проучвания проведени през 2007, откриват следните зависимости:

- Младите българи имат по-голяма социална дистанция спрямо турците и ромите, отколкото българите в по-горните възрастови групи;

- Младите турци имат по-голяма социална дистанция спрямо ромите, но по-малка социална дистанция спрямо българите, отколкото турците в по-горните възрастови групи;

- Младите роми повтарят модела на предходните поколения по отношение на социалната дистанция спрямо българите. По отношение на турците обаче, те имат значително по-малка социална дистанция, отколкото ромите в по-горните възрастови групи.

От гледна точка на тези резултати, ромите изглеждат поставени в ситуация на нарастваща етническа изолация, което, в известна степен, обяснява и тяхната пространствена автосегрегация. При младите българи се е повишила склонността да избягват смесените бракове с роми, а склонността за близко приятелството с роми варира.

Разглежданата специфика в съотношението между различните етноси на пръв поглед не застрашава целостта на нацията. Процесите на етноцентризъм се подценяват и от гледна точка на сигурността и стабилността на страната. Проблемът идва по-късно от тенденциите на запазване високите популационни стойности сред българските турци и ромското население и очакваните последици в близка и по-далечна перспектива. Прави силно впечатление, че още сега осезаемо се изменя етническият строеж на нацията във все по-големи региони. Измененията не са само в количествените съотношения между различните етноси, но и в качествено съотношение на облика и доминиращия народностен дух. Все по-често се говори за изключително всеобхватния и дълбинен процес на „циганизиране на нацията“. Циганизацията се разглежда като особен тип мироглед, субкултурен начин на живот и пошло, нецивилизовано устройство на битието. Към него се съотнасят следните характеристики: мързел и нагласа за неработене; егоизъм, безотговорност към семейството, децата, родителите и държавата; незачитане на институцията „собственост“; живот без грижа за бъдещето; крадливост; лъжи, измами и коварство; конфликтност и отмъстителност; липса на хигиенни привички; специфична примитивна

романтика и много други. Тези негативни характеристики стават определящи и за представителите на другите етноси от българската народност. Доколкото преходът към демокрация започна при липса на различни класи и социални групи с обособени интереси и ярко ограничени социално-политически позиции, дотолкова и редица партии, водейки се от егоистично партийни позиции, търсят своята идентификация в етническа конфронтация и противопоставяне. В политическото им говорене преобладава „патриотарска” или сегрегационна реторика, която засилва подозренията и капсуловането. Създават се партии и организации на религиозно-етническа основа, при това в противоречие с изискванията, текстовете на конституцията. Те започват да делят хората по етнически признаци. Получи се т.н. ефект на „скачените съдове”. Активизацията на едната страна води до ответна реакция в другата. Крайният ефект от този тип политическо поведение е ескалиране на оценките за неспособността един или друг етнос (най-често ромите) да се приспособят към модерното общество и националните интереси на страната. В ежедневието то се материализира в открити изяви на междуетническа неприязън. Преустановяването на практиката на асимилационен натиск и преодоляването на последиците от тази политика доведе до възстановяване на традиционно спокойните отношения между българи и турци. Между ромите и останалите граждани на страната обаче започна да нараства арсеналът на взаимни обвинения, на взаимно отчуждаване и на общностно затваряне.

Главният проблем на междуетническите отношения у нас е рязкото социално-икономическо изоставане на ромската общност от общия процес на преминаване към либерален порядък. В много доклади на неправителствени организации и социологически проучвания се прави преглед и анализ на състоянието на равнопоставеността и недискриминацията по расов (етнически) признак в различни сектори на българското общество. Тази тематика изисква по-обстоятелствен анализ на заетостта; състоянието на жилищни условия, образование, здравеопазване и т.н. Така обществеността ще се убеди, че етническите проблеми са всъщност социални.

Българският народ винаги е знаел, че случаите на дискриминационно отношение заради етническа принадлежност са повод нагнетяване на междуетническо напрежение. Затова равенството пред законите е един от заветите на Левски и основен конституционен принцип, който се спазва от Третата българска държава – независимо от политическата ѝ форма.

Стремежът на много български граждани-мюсюлмани да се реализират в политическия живот на страната и възходът на една от партиите, в които те предпочитат да членуват – Движението за права и свободи (ДПС), възбуди сред част от националистическите кръгове необосновани нападки към българските турци и българските мюсюлмани, които в преобладаващото си мнозинство са коректни и добросъвестни спрямо националната общност и българската държава. Това смесване на политически с расистки оскърбления и обвинения е другият голям проблем в българското общество, който предизвиква и влошаване на етническите взаимоотношения.

Съвременното законодателство на Република България предоставя достатъчно широка защита на правата и свободите на представителите на малцинствените етноси у нас срещу преследвания и дискриминация на расова основа. Дефектите и слабостите в тази област се предизвикват не толкова от липса на нормативна обезпеченост, а от липсата на решимост да се прилагат законите от отговорните административни структури. Затрудненията при изпълнение на функционалните задължения на правоохранителните и правораздавателните органи, констатирани от вътрешни и външни независими наблюдатели, се отразяват и в тази сфера. Те са изправени пред своеобразна дилема – да бъдат ли санкционирани проявите на враждебна реч и пропаганда, или да се оставят те да утихнат от незаинтересоваността на обществеността. Това се налага, понеже демократичните правила и процедури доста трудно се налагат в социална среда, в която няма ясно изградена и достъпна организационна структура на гражданското общество и устойчиви правила и практики за предпазването му от ерозиране чрез налагането на популистки и антидемократични концепции и проекти.

От тази неразвитост на гражданското общество у нас възниква още една внушителна опасност за евентуално дискредитиране на българската държава и народ като неспособни да прилагат демократичните ценности и процедури. Дискриминационни идеи и практики, представени като опозиционни, имат потенциала да се възприемат като нормални и допустими и дори, при промяна на политическата конфигурация, да се премине към тяхното осъществяване. Това е недопустимо, но напълно възможно. Българското общество трябва да демонстрира, че независимо от изборните превратности може и трябва да се противопоставя на расовата дискриминация и ксенофобската пропаганда. В този контекст е желателна и непрекъсната дискусия за средствата и способите, с които се поддържат взаимоприемливи междуетнически отношения. Подходите за поддържането на междуетническото разбирателство и сътрудничество постоянно трябва да се актуализират, като се усъвършенства и законодателството в тази сфера.

Друго популярно направление за политическо експлоатиране на етническата проблематика е прекомерното експониране на проблемите, възникващи при демонстративни изяви на етнокултурна различност и вътрешнообщностна солидарност (провокиращи отношенията на взаимна толерантност), както и пренебрегването на обществената тревога от възможно междуетническо противопоставяне. Обществото не бива да е безучастно към проявите на сепаратизъм, сегрегация, противопоставяне и дискриминация, независимо от посоката от където идват негативните сигнали и практики. Междуетническите отношения винаги са се развивали и под заплахата да предизвикват конфликти на етническа или пък на конфесионална основа. И все пак рисковете от ескалиране на противопоставянето не трябва да се преувеличават. Не бива обаче да се допуска да се създават психози в тази твърде деликатна сфера на човешките взаимоотношения. От друга страна, инспирирането на етническо напрежение от националистическата пропаганда също има способността да възбуди етнически конфликти. Естествено, животът изглежда по-лесен, когато си обграден от себеподобни. Искаме или

не искаме, разнообразието е характерно и за нашето общество, региона, а напоследък и за съвременния свят. Затова „Другия“ и „чуждото“ са страни от нашето ежедневие и това ни заставя да се съобразяваме с тях.

Напрежението, което се задържа в междуетническите отношения, доведе, през 2007 г., до вълна от инциденти, в които групи роми участваха в спонтанни неразрешени демонстрации и други незаконни прояви в София, Самоков, Ботевград и Етрополе. На някои от тези демонстрации беше употребена враждебна реч, насочена към етническите българи, което показва, че подхранването на етническа нетърпимост е опасно както за представителите на малцинствените общности, така и за гражданите от основната народност в страната (особено в районите, където те са малцинство). Във връзка с инцидентите от август 2007, в столичния квартал „Красна поляна“, Самоков и други селища на страната, Националният съвет по етническите и демографски въпроси (НССЕДВ) към Министерския съвет прие ДЕКЛАРАЦИЯ, в която призова „всички български граждани към запазване на традиционния модел на толерантност и разбирателство, който е емблема както на българското общество, така и на целия демократичен свят“ и „отправи призив към политическите партии за отговорно и адекватно политическо поведение и риторика по отношение на етническия мир като базова ценност на българското общество“.

Характерът и спецификата на миналите или днешните междуетнически отношения винаги обаче влияят и върху международните отношения.

Етническите групи в съвременна България са езиково, културно и емоционално свързани както с други държави, така и с общности, които са разселени в различни страни. Евреите и арменците имат собствени национални държави, но същевременно са пръснати из целия свят; ромите нямат своя държава и също така са разпръснати по света; каракачаните са предимно в България и Гърция, гагаузите – в Молдова, България, Турция, Румъния, Гърция и Украйна, арумъните – в няколко европейски страни и т.н.

Българите също имат своите диаспори, малцинства извън пределите на държавните граници – в Украйна, Молдова, Румъния, Сърбия, Унгария, Албания, Турция, Македония и др. Някои от тези български малцинства са потомци на преселили се по политически или икономически причини българи по време на Османската империя. Други обаче са потомци на родове, които никога не са се преселвали, но които различни войни и международни договори са оставили извън границите на България (напр. българите в Западните покрайнини в Сърбия). Трети пък са потомци на родове, не преселили се от България, а заселили се в нея.

Ето защо е необходимо да разгледаме по-подробно процеса на етническото обособяване (капсулиране, ограничаване).

Етническото капсулиране е свързано с исторически особените общности, по повод на промените на средата на съществуване на определен етнос.

Капсулирането представлява специфичен комплекс от процеси и разнородни по естеството си реакции на даден етнос, които са свързани със защитата на своята етническа идентичност спрямо променените условия за функциониране в държавата или с промени на държавна система за управление. Етническото капсулиране обикновено не може да съществува дългосрочно. В повечето случаи то е кратковременно състояние. По правило обаче, етническото ограничаване нерядко обаче е и началото на последващи сериозни проблеми: етническо напрежение, етнически конфликти и др.

Формите на обмен на културна информация между етносите са винаги разнообразни. Различните степени във взаимното влияние пораждаат различни модели за етническо самосъзнание. За изучаване на процесите протичащи в етническата област се използва т.н. четиристъпков модел, като всяка стъпка в него се разглежда като едновременно стратегия и следствие. Тези стъпки са свързани с четирите възможни процеса в междуетническите отношения: асимилация, интеграция, сепарация, маргинализация.

Асимилация: Процес при който имаме отказ от своята културна идентичност и традиции, но и преход към идентификация с по-голямата

група. Това обикновено или най-често може да стане по пътя на абсорбция (поглъщане) на недоминиращите групи от доминиращите такива, но също и по пътя на съединение на много групи с цел създаване на ново общество.

Интеграция: Съхранение на някои културни цялостни групи (т.е. реакция на промените или някакво съпротивление на промените в определен етнос), но и стремеж и опит те да станат неотменна част от голямото общество (т.е. някакво приспособление). В случай на интеграция, обикновено изборът пада на съхранението на културната идентичност и присъединението към доминиращото общество.

Сегрегация или сепарация: В зависимост от това, каква група (доминираща или недоминираща) контролира ситуацията, тази опция на отношението може да приеме форма или сегрегация, или сепарация. Сегрегацията (от латински: *segregatio* — отделяне) е процес на принудително отделяне на определена група от населението. Обикновено се прилага под формите на Религиозна дискриминация и Расова дискриминация (отделяне на групи по расов или етнически признак). Различава се сегрегация де юре и де факто.

Сегрегация де-юре, или административна сегрегация е била много разпространена в средните векове. В повечето страни, където някога е съществувала административна сегрегация, тя и до сега се поддържа де факто по расови, езикови, национални, религиозни признаци и не само на битово равнище, придобивайки нови, по-изтънчени форми (практика на червената черта). Така в САЩ и до сега успешно се поддържа системата на образователна сегрегация), на райони за отдих: в търговски центрове, в различни учреждения и други.

На Балканския полуостров политиката на национална и религиозна сегрегация има своите исторически корени далеч назад в историята на Османската империя. И в днешно време се наблюдава социален и икономически натиск за асимилиране на малцинствените народностни групи в националните държави, обособили се след разпадане на Османската империя.

Сепарацията е процес или комплекс от процеси, водещи до отделяне на един етнос от друг в рамките на мултиетнически общества. Съхранението на традиционния стил на живот извън пълното участие в живота на голямото общество може да бъде желано, но то обикновено води към сепаратистки движения (т.е. реакция, следваща отказ от всичко ново).

Маргинализация. Означава периферен, изхвърлен, на границата на различни социални групи, системи и култури човек. Там той се намира под влиянието на противоречащи си норми и ценности. Маргиналната подгрупа отхвърля определени ценности и традиции на културата на групата, в която се намира и утвърждава свои собствени норми и правила. Груповата маргиналност възниква в резултат от изменението на социалната структура на обществото; формирането на нови функционални групи в икономиката и политиката, които стесняват старите групи и дестабилиризират социалното им положение. Маргинализацията не винаги води до „засядане на дъното“. Ако маргинализацията е свързана с радикална промяна на социалната структура (революция, реформа), частичното или пълно разрушаване на устойчиви общности, тя често довежда до масово понижаване на социалния статус. Маргиналните елементи, обаче, предприемат действия за повторно вграждане в социалната система. Това може да доведе до много интензивна масова мобилност (преврати и революции, въстания и войни). А може да доведе и до образуването на нови обществени групи, борещи се с други групи за място в социалното пространство.

В България конкретно проявление на маргинализацията, например, е самоизолацията на ромите в различни гетоизирани квартали. Това явление се характеризира с излизане от (а често и против) обществото: с чувство на отчуждение и загуба на идентичност. При маргинализацията групата губи културния си, а и психологически контакт както със своята традиционна култура, така също и с доминиращите (за обществото) културни ценности.

Маргиналните групи най-често се оплакват от дискриминация.

Дискриминация има тогава, когато е налице официално или неофициално разделяне на хората в отделни групи по някакъв техен общ признак, при което им се дават или отнемат дадени групови права, задължения и възможности. Отношението към хората от различни групи е различно, неравноправно и нерационално.

Според признака, по който се дискриминират хората, имаме различни видове дискриминация: религиозна, етническа, расова, полова, сексуална и т.н.

Разделянето на хората в групи по даден рационален признак обаче невинаги следва да се приема за или да се разбира като форма на дискриминация. Такава възниква при неравноправно третиране на индивидите на базата на реални/имагинерни расови, езикови, религиозни и други белези.

Много правителства са правили опити да намалят дискриминацията чрез съответно законодателство за граждански права и свободи, за равни възможности и политика на позитивна дискриминация (наричана от опонентите ѝ обратна дискриминация).

При позитивната дискриминация се подкрепят дискриминираните по-рано групи (най-често жените и малцинствата) за сметка на исторически доминиралите групи, като се използват критерии, които обикновено не са свързани с професионални прояви или възможности, с цел да се обърне предишния модел на дискриминация. Целта на позитивната дискриминация е да създадат социален комфорт и равни възможности за всички, пък и компенсация на нанесените по-рано щети. Тя се прилага внимателно за определен срок от време, докато се възстанови равновесието. Дискриминационното поведение се осъжда в редица международни документи като Всеобщата декларация за правата на човека, Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи и много държави са приели закони за защита срещу дискриминацията (в това число и Република България).

Космополитните идеи, свързани с протичащата глобализация влияят пряко върху процеса на етническата идентификация. Космополитизмът пропагандира древната максима (*Ubi bene, ibi patria* – Където е добре, там е родината). Съществува универсален възглед, който минава отвъд всякакъв национализъм, бил той суверенен или опониращ, който – в името на Човека – отрича ценността на етническата принадлежност. Този възглед черпи своите аргументи в нашата съвременност от глобализацията на икономиката и културата, а и предрича всеобщо биологическо и културно сливане, което ще сложи край на човешкото разделение. В очакване на този момент обаче, все повече хора емигрират извън родината си и след едно поколение изцяло възприемат езика и гражданството на приемната страна, като въпреки това задълго запазват някои културни белези — религиозни или философски например. Днес някои автори говорят за второ Велико преселение на народите. Емигрантските вълни са породени от две групи фактори:

Отблъскващи фактори: война или друг въоръжен конфликт; глад или суша; епидемии; бедност; религиозна нетърпимост и природни бедствия

Привличащи фактори: по-високи доходи; по-добър климат; по-добри възможности за работа; по-добри здравни услуги; по-добро образование; по-добро отношение между хората; семейни причини; политическа стабилност; религиозна толерантност; относителна свобода.

Контрапункт на космополитизма е КСЕНОФОБИЯТА, която всъщност обозначава всяка форма или начин на проява на постоянна, ирационална или даже прекомерна ненавист, или пък на страх към чужденци, или към непознати субекти. При ксенофобията има два основни обекта на фобия:

- Първият е група от населението, която не се смята за част от приемното общество. Често това са настоящи имигранти, но ксенофобията може да бъде насочена срещу група, която е съществувала от векове. Тази форма на ксенофобия може да предизвика враждебни и агресивни реакции като масово пропъждане на имигранти, а в най-лошия случай – геноцид.

Втората форма на ксенофобия е предимно културна и обектът на фобията са културни елементи, които се смятат за чужди. Всички култури са предмет на външни влияния, но културната ксенофобия често е точно насочена, напр. чуждиците в матерния език. Тя рядко води до агресия срещу лица, но може да завърши с политически кампании за културно или езиково пречистване.

Проблеми в междуетническите отношения. Източници за възникване и пътища за преодоляване.

Проблеми на идентичността към етническите малцинства.

Основен принцип при осъществяването на личностната идентификация по етнически признак е самоопределянето на отделните индивиди. Международните стандарти по този въпрос са съобразени с изискванията за запазването неприкосновеността на личността и често са в разрез с реалните казуси, засягащи членовете на етническите малцинства. Съобразяването с диалектичната противоречивост, изявяваща се при етническата себеидентификация, ще позволи по-добре да разберем предпоставките и мотивите за неустойчивостта или двойствеността на тази идентичност.

Преферираната (т.е. желана) идентификация е явление при което определена група от хора - с различни етнокултурни, етнорелигиозни и др. белези от тези на мнозинството ги пренебрегва в полза на възприемане на идентификационните маркери на това мнозинство (за страната например етническите българи - източноправославни християни). До голяма степен, преферираната самоидентификация се дължи на асимилационната податливост на част от етническите малцинствени общности, което е естествено при напредването на интеграционния процес. От друга страна, тя свидетелства за наличието на представа за престижна етническа принадлежност. Изповядваната религия най-често се обвързва с предпочитание за идентификация към определен етнос.

Сред признаците на етническата принадлежност се оказва и отношението (приемането или отхвърлянето) на останалите членове на групата към

идентификационния профил на индивида. Дали членовете на предпочитания от индивида етнос го припознават безусловно за принадлежащ към тяхната общност, както и какво е мнението по този въпрос на представителите на останалите етноси, е доста важен фактор, който не може да се пренебрегва при реализирането, оценката на акта на самоидентифициране. Разминаването между самоопределянето и преценката на околните за етническата принадлежност на големи групи български граждани нерядко е причина твърде висок дял от представителите на етническите общности у нас да притежават амбивалентно (двойнствено) етническо съзнание, което съдържа предпочитания от тях етнически образ за себе си и осъзнаването на вменяваната им от останалите фактическа етническа принадлежност. Например, много от ромите се определят съответно като българи, турци и власи (румънци). Самоопределянето на някои от българите-мюсюлмани като турци предизвиква негативни обществени реакции сред българите-християни. Опасенията са, че религиозното влияние продължава да се използва за денационализиране на част от българите.

Друг пример за раздвояване на етническата идентификация е създаването на „македонската нация” и свързаното с нея „македонско малцинство в България”. Раздвояването е придружено с денационализация, провеждана срещу българите в Македония през целия XX в. и фалшификация на историята.

Проблеми с идентификацията възникват при нарастването на броя на децата от смесени бракове. При тях има размиване на етническата диференциация. Близък на този е проблемът при осиновяване на деца. Тук с предимство трябва да бъдат осиновяванията от семейства с еднакъв етнически произход. Това евентуално би предотвратило евентуалното раздвояване, на по-късен етап от житейското им развитие – на собствената преценка и съзнание за етническа принадлежност.

България има много дълга историческа, а и демократична традиция в мирното междуетническо съжителство. Режимът на закрила правата на

етническите и религиозните общности във възстановената българска държава е заложен още в постановленията на Берлинския договор от 1 (13) юли 1878 г. Приетата на следващата година Търновска конституция прокламира равноправието на всички поданици на Княжеството и свободата на вероизповеданията. През изминалите над 130 години регулацията на отношенията между държавата и етническите общности се допълва и усъвършенства, като през този период посегателства върху правата им са допуснати само в изключително редки случаи (при въвличане на България в международни конфликти) и то предимно под външен натиск.

Нормативни актове в областта на антидискриминационното законодателство са приети през последните десетилетия. Редът, установен в чл. 5, ал. 4 на Конституцията и духът на ратифицираната през 1999 г. Рамкова конвенция за защита на националните малцинства е включен във вътрешното законодателство на страната.

Днес пред етносите стоят три основни проблема:

Първият е за „рационалното поведение” на етническата група. Запазването на културната идентичност може да е рационално на едно ниво (институционална защита) и ирационално на друго (при пазарната конкуренция). Вторият проблем е свързан с тенденцията груповите интереси да се свеждат до съвкупност от индивидуални интереси на членовете на групата. В групата, обаче, винаги има различни интереси и мнения, включително и на болшинството, или на малцинството (вътре групово). При всяко групово действие има и колебаещи се, и съмняващи се в неговата целесъобразност и цена. Тяхната подкрепа за груповите цели е твърде слаба. Като цяло, дефинирането на постоянни групови интереси е относително и ситуативно.

Третият проблем е свързан с т.н. „двойна идентичност”, която реално произтича от това, че процесът на идентификацията върви по две посоки: включване в групата (декларирана идентичност); изключване от групата (приписвана идентичност).

По-деликатно стои въпросът с разпилените етноси, които никъде не са мнозинство, тъй като навсякъде живеят размесени с другите етноси, било то поради насилственото им разпиляване (диаспора), какъвто е случаят с евреите, или поради номадския им начин на живот, както е при циганите

Демократичният преход донесе съществени придобивки на етническите малцинства в България. След немалко усилия и перипетии изучаването на турския език като майчин в образователната система днес е факт. Демокрацията например сега предоставя възможности за свободно изповядване на исляма и други нетрадиционни за страната религиозни вярвания.

Докато на практика успешно се решаваха едни противоречия, започнаха да набират скорост други. От някои идилични в миналото отношения не остана нищо – те преминаха в тежко етническо напрежение. Колоритните фигури в традиционното българско селище: циганинът, който разиграва дресирана мечка; циганката, която лее куршум и гледа на ръка или на кафе; опитният калайджия или майсторът-грънчар са вече в историята. Сега ромският етнос обикновено се асоциира с просещото дете на улицата, ловката джебчийка в трамвая, крадецът, който превръща обществени паметници във вторични суровини или използва електричество, без да си плаща, или пък системно и безнаказано обира чуждите бостани и лозета.

Етническите малцинства по времето на държавния социализъм страдаха от известно изравняване и асимилация. Сега бедата идва от диференцирането, отделянето и маргинализирането. По-рано натискът идваше отгоре, от политико-административната сфера и държавната власт. Сега той идва отдолу, от икономическите реалности и техните субекти; от общественото мнение. В първия случай е поставена под въпрос етническата идентичност. Преходът проблематизира самото им физическо съществуване. Затова е необходимо да се формират и утвърждават различни базисни предпоставки за етническо разбирателство и сътрудничество в България.

Отношенията на добросъседство и мирно съжителство между различните етнически общности у нас имат стабилна исторически и социокултурна

основа. Населението на България представлява единна общност с доста добре оформен културен облик, създала собствен стопански и административен комплекс, чиито структури и взаимовръзки ѝ позволяват да се развива като пълноценен национален организъм.

Традициите на толерантно отношение между етносите не се разрушават от припламването на временни спорове и конфликти. Основните етнически групи живеят заедно по българските земи над половин хилядолетие – време, за което са се опознали и приспособили едни към други.

И днес няма претенции за нарушаване на правата на малцинствата. Спорните въпроси в тази сфера със съседните ѝ държави са до голяма степен решени.

Приемането в Европейския съюз преди години всъщност позволи на България да използва и опита на останалите държави за регулиране и опазване на мултиетническото разнообразие; да използва и международно утвърдени правни процедури, както и добри практики по отношение интеграцията на малцинствата и предотвратяването на расовата дискриминация.

Това обаче изобщо не означава, че практически липсват етнически предразсъдъци, влияещи негативно на междуетническите отношения.

Етническият предразсъдък е враждебна, отрицателна нагласа към дадени групи или категории хора, която се е формирала на основата на погрешна или непълна информация.

Предразсъдъците възникват по разнообразни начини:

- ✓ чрез съзнателно омаловажаване качествата на другия етнос;
- ✓ чрез обобщаване /генерализиране/ на натрупан опит на съжителство;
- ✓ чрез естествено предпочитане на своята група;
- ✓ чрез атрибуция /приписване на често несъществуващи качества/

Положителните страни на предразсъдъците са: подпомагат мисленето, улесняват го като му предоставят стереотипна информация; обогатяват опита; много бързо се разпространяват при групи от хора.

Отрицателните страни са значително повече: пречат на индивидуалното възприемане на хората и събитията, запушват ушите за конкретна информация, играят ролята на филтър; те обиждат, смачкват обекта на предразсъдъка, внушават подозрителност.

Предразсъдъкът служи като отдушник на напрежение. В българското общество битуват следните етнически предразсъдъци:

Циганите – крадливи, мръсни, мързеливи, шумни, измамни;

Турците – фанатици, работливи, дисциплинирани, жестоки, със силна роднинска връзка (консервативни традиционалисти);

Гърците – интриганти, националисти, лукави, хитри, измамни;

Българите – скъперници, неконтактни, груби и безпардонни, наивни, изпитващи завист и вътрешна омраза помежду си, крайни индивидуалисти.

Етническите предразсъдъци са свързани с етноцентризма и със социалните алергии. Етноцентризмът се изразява в съотнасянето на всички социални явления към обичайните и свойствените за етническото мнозинство характеристики. Практиките на мнозинството служи за норма, с която се преценяват другите и различните от тази мнозинствена група, независимо дали това са етнически групи или отделни индивиди. Така:

- гърците - смятат себе си за цивилизовани, другите за варвари;

- евреите - богоизбран (буден) народ, смятат арабите за тор на човечеството;

- македонците- смятат, че са най-голямата сила в света заради Ал. Македонски.

*Социалните алергии*⁵ изразяват непоносимостта на един към друг етнос, човек, явление или събитие. В практичен аспект те най-често прерастват в политика на апартейд. Апартейдът е особена форма на расова дискриминация, при която цели групи от хора, в зависимост от тяхната раса, се поставят в неравностойно положение спрямо останалата част от населението и се лишават от политически, социално-икономически и

⁵ Виж подр.: Драганов, М. *Социалните алергии*. С., 1994.

граждански права. Апартейдът се прилага с цел да се обезпечи поддържането на расово господство на една етническа група над друга. Той е престъпление срещу човечеството, което сериозно нарушава правата на човека и принципите на международното право. Правната основа за неговото осъждане е международната Конвенция за предотвратяване и наказване на престъплението апартейд от 1973 г. Конвенцията задължава държавите, които са страни по нея (в това число и България), да наказват лицата, които са виновни в извършване на такова престъпление, независимо от това чии граждани са.

За Република България най-сериозният проблем например днес е, че в прехода след 1989/90 г. се ликвидираха много предприятия и безработицата в районите със смесено население стана много висока, а някъде – даже и катастрофална. При положение, че огромната част от представителите на етнически общности са слабо образовани (необразовани) или нямат подходяща квалификация, те естествено стават неконкурентноспособни и излишни на трудовия пазар. Затова първи и най-сериозно пострадаха от растящата безработица именно огромна част от хората от етническите малцинства и главно ромите. Те нямат голям шанс да си намерят работа. Ескалират оценките за неспособността на ромите да се приспособят към модерното общество. Все по-открити стават и изявите на междуетническа неприязън. Всички тези (по същество) социални проблеми се етнизират и при определени ситуации и обстоятелства могат и да предизвикат известно етническо напрежение. По тази причина са необходими управленски мерки за преодоляването на тежките икономически и социални последици.

1.4. Междуетническите конфликти и пътищата за тяхното преодоляване

Етническото противопоставяне като сигнал за социални деформации.

„Съжителството в продължение на векове на различни етноси в рамките на българското общество е формирало специфика на общуването и взаимодействието между тях, която е придобивала както формата на етническа съвместимост и толерантност, така и формата на междуетническо напрежение. Всеобщо е обаче мнението, че наложилият се у нас в течение на столетията етнически модел е свързан с изработването на гъвкава система на добросъседски контакт между съжителстващите етноси на всекидневно равнище, изградена върху взаимното уважение на традициите, битовите специфики и „комшулука”, и обуславяща относително спокойния характер на междуетническото общуване в България”.⁶ Местните особености на структуриране и функциониране на етническото многообразие и културна различност в плуралистичното общество създават известни условия и за етническо самоизолиране, за социално изключване или за отричане на правото на „Другия” да съжителства със собствения културен модел. Така например 2/3 от турците в България живеят в малки населени места, повечето от които са в полупланински райони без добри транспортни комуникации. Повечето от селищата им са етнически хомогенни (турците в тях са над 90% от населението). Те са заобиколени от други селища с подобен етнически състав, поради което в тези райони рядко се общува с представители на другите етноси. Там рядко се ползва официалния български език.

При ромите се запазва обособеността им в чертите на селищата, които обитават, като в повечето случаи жилищните им квартали са гетоизирани и обстановката в тях допълнително допринася за усещането за сегрегираност, която до голяма степен, е резултат на автосегрегация. Предпочитанието на ромите да населяват собствената си културна среда, без да осъществяват разширен и задълбочен обмен с обкръжаващите ги културни практики,

⁶ Мизов, М. *Българският етнически модел – политическа митология или проблемна реалност*. С., 2011.

засилва социалното им изключване, отреждайки на повечето от тях място по най-ниските нива в социалната стратификация, и предизвиква изтичането им в периферията на обществото. Маргинализацията на голяма част от ромите е сред главните предпоставки за наличието на предразсъдъци спрямо тях.

Проблеми от различен характер възникват и в така наречените „смесени” в етническо отношение райони. Личностното и груповото съперничество между представителите на различните етноси поражда конфликти, чиято фактическа основа твърде често е икономическа, но те нерядко се обосновават с етнически доводи и други расови предразсъдъци. Наличието на ясно открояващи се и противопоставящи се свръховластени местни елити – с техните частни или групови интереси е потенциален източник на напрежение и за евентуални сблъсъци между етническите общности. Рискът, в сферата на предприемачеството (особено в сенчестия му сектор) ще си остане висок и ще предизвиква и в бъдеще етнически сблъсъци. Професионалната диференциация между отделните етноси, етнизирането на трудовата специализация, профилирането на членовете на малцинствата в традиционни или дори в „запазени” браншове за осигуряване на поминък, предопределя професионалната и социалната реализация на преобладаващата част от представителите на етническите общности у нас. Така традиция за ромите е да изкарват поминъка си със занаятчийство и други спомагателни дейности, чието практикуване е обвързано с наличието на подходяща по численост и изисквания клиента. Увеличаването на общата безработица (засягаща в по-висока степен ромите поради ниската им квалификация), западането на занаятите, увеличаването на конкуренцията при предоставяне на услуги и нарастването на дела на ромите сред общото население ги поставя в шоковата ситуация в целия преходен период.

Друг риск при ромските съобщности е податливостта на техните младежки групи към рационална необоснованост, спонтанност и импулсивна екстремност на изявите им. Съчетанието между свободните от задължения (образователни, трудови и пр.) младежки контингенти и ниското жизнено

равнище предопределя етнизиранието на неорганизирания социален протест, на противопоставянето между поколенията, на криминалните прояви или на асоциалното поведение. Без да имат шанс за изява в образователната или професионалната сфера, повечето от децата и младежите от ромските гета не следват поведенческите модели, съответстващи на представите за нормалност на заобикалящите ги представители на останалите етноси.

Употребата на крайно националистическа и ксенофобска фразеология в политическите дебати и пропаганда, която открива причините за редица социални неуредици в неспособността или нежеланието на отделни етнически общности към приобщаване – допълнително подсилва недоверието и неприязънта между отделните етноси. Дефицитът на политическа умереност и търпимост сред някои български партийни среди застрашава националното единство, а използването на ксенофобска враждебна реч привлича електорална подкрепа, но не решава проблемите, възникващи от естествения стремеж на малцинствените общности да открият своята ниша в националния живот.

Наслагването на различни по тип социални деформации предпоставя, в традиционно толерантното към различността и културното многообразие българско общество, възникването на огнища на напрежение, възпламенявани от дребни поводи и междуетнически сблъсъци. Това натрупване на фактори, предразполага към предизвикване на междуетнически конфликти. То единствено може или трябва да бъде своевременно и ефективно прекъснато със средствата на държавата, но също и с усилията на обществото.

През периода на прехода към либерално общество българската държава е ангажирана с **две основни направления** за формиране на благоприятна среда за междуетническо разбирателство (което е условие за членството ни в Съвета на Европа, НАТО и ЕС):

а) **Изграждането на законова и институционална база на равнопоставеността** на всички български граждани;

б) **подпомагане на етническите общности** за разширяване на възможностите им да **укрепват своите културни традиции и идентичност** и за **преодоляване на социалните затруднения**, възникващи при прехода към либерално демократично общество

В своята дейност държавната администрация и обществото твърде абстрактно, несинтетично и хаотично се съобразяват с международните документи и чуждите форми на моделиране на междуетническите отношения. Няма опит и политическа воля последните да бъдат съобразени с българския традиционен ценностен модел. Съобразяването с регионалните и груповите различия и специфики, при отделните етнически съобщности, е задължително условие за провеждане на адекватна и успешна политика. Необходимо е представителите на администрацията да отчитат многообразието в публичните услуги. Да владеят интеркултурната комуникация, интеркултурното посредничество и управлението на конфликти; партньорствата и работата в мрежа на ниво местна общност и публична комуникация в мултиетнически общности. Преосмисляне на нагласите и формиране на ново отношение и философия за работа с малцинствата. Нарастване на чувствителността към проблемите и по-висока степен на толерантност към представителите на малцинствата.

Смесването на политически с расистки обиди, оскърбления и обвинения е другият доста голям проблем в българското общество, предизвикващ и известно влошаване на етническите взаимоотношения в отделни случаи. Своеобразна дилема е да бъдат ли, а и как санкционирани публичните прояви на враждебна реч, на езика на омразата и пропагандата на чуждостта или те да се оставят да утихнат от незаинтересоваността на обществеността и нерешителността при екстремните изяви на политически лидери на националистическите организации.

С неразвитостта на гражданското общество у нас е свързана и една доста внушителна опасност за евентуално дискредитиране на българската държава и народ като неспособни да приемат и прилагат демократичните ценности и

процедури. Дискриминационни идеи и практики, представени като опозиционни, имат потенциала да се възприемат като нормални и допустими и дори, при промяна на политическата конфигурация, да се премине към тяхното осъществяване. Това обаче е недопустимо, но и напълно възможно. Българското общество трябва да демонстрира, че независимо от изборните превратности, ще се противопоставя на расовата дискриминация и ксенофобската пропаганда. Желателно е непрестанно да се поддържа дискусиата за средствата и способите, с които да се поддържат взаимоприемливи междуетнически отношения, а подходите за постигането на целта постоянно да се актуализират, като се усъвършенства законодателството в тази сфера.

Голяма е ролята на Средствата за масова информация (СМИ) за утвърждаване на едни или други междуетнически отношения: за прекомерното експониране на проблемите, възникващи при демонстративни изяви на етнокултурна различност и вътрешнообщностна солидарност (провокиращи отношенията на взаимна толерантност), или за експлоатирането на обществената тревога от възможно междуетническо противопоставяне.

Междуетническите отношения винаги са се развивали под заплахата да предизвикват конфликти на етническа основа. Рисковете от ескалиране на противопоставянето не трябва да се преувеличават, но небива и да се подценяват. Не бива да се допуска да се създават психози в тази деликатна сфера на човешките взаимоотношения. От друга страна, инспирирането на етническо напрежение от националистическата пропаганда има способността да възбуди и етнически конфликти. Политиката за противодействие на расизма и ксенофобията трябва да бъде ефективно насочена както към представителите на мнозинството, така и към етническите малцинства, доколкото навлизането в спиралата на взаимно дискриминиране води до порочния кръг на самоподхранващо се етническо противопоставяне.

Етническите конфликти като основна заплаха за националната сигурност.

По правило, междуетническият конфликт е социален. Възникнал между представители на отделни социални групи, от различни етноси, той може да доведе до конфронтация между самите етнически общности, а с това и до разпад на нацията и държавата. Важно е да отбележим, че у нас „никога хората не са имали проблеми заради религиозните си възгледи или пък каквото и да е напрежение между тях заради изповядването на определена религия. Това се отнася както за отношенията между българите мюсюлмани и българите християни, така и между турците мюсюлмани и българите християни.”⁷

За възникване на етническите конфликти са необходими **три предпоставки:**

- ✓ обособено самосъзнание;
- ✓ критична маса от обществени проблеми, оказващи всеобхватно влияние върху националния бит;
- ✓ политическа сила, способна да използва в борбата за власт двата предходни фактора .

За възникването и развитието на конфликтите въздействат **четири групи фактори и причини:**

- ✓ Обективни;
- ✓ организационно-управленчески;
- ✓ социално-психологически;
- ✓ личностни.

Етническите групи се борят за по-широк достъп до социалните, икономически, политически или културно-символически ресурси . Междуетническите конфликти, които имат **дълбоки исторически корени и традиции**, засягат подсъзнателно хората и силно се влияят от религиозните различия. Изходът от тях може да варира от **компромис до използването на**

⁷ Тодорова, Б., Мизов, М. Българският етнически модел – мит или реалност. С., 2010.

сила. При разрешаването им обаче е най-добре да се избягва външното вмешателство и да се осигури равнопоставеност за всяка от страните в търсенето на компромисни решения. Създаването на системата за регулирането им пък следва да съчетава институционалния и инструментален подход .

Съвременният етнополитически конфликт **има скрит период на натрупване и разгръщане на противоречията.** През този период се формира конфликтен етнополитически потенциал. Участниците осъзнават своя статус, съпоставят го с другите, определят отношението си към тях и решават въпросите за властта и преразпределението на материалните ресурси. Недоволството от собственият статус актуализира историческата памет и стереотипите на международната вражда.

В условията на ерозия на социалните връзки се засилва ролята на националността като традиционно значим канал за социална идентификация. Национализмът може да служи за политическа мобилизация, като примамка, поставена от политическите партии. Така, сред причините, пораждащи етнополитически конфликт, може да бъде посочена и “политизацията на етническата солидарност”.

Възможни са **следните източници** на етнополитически конфликти:

- ✓ изчезване на съдържащите фактори, отслабване на политическата власт или външна заплаха;
- ✓ исторически наследени междуетнически отношения;
- ✓ борба за лидерство в рамките на етническата група;
- ✓ влошаване на икономическата ситуация;
- ✓ ниско ниво на политическата и обща култура.
- ✓ етнически предразсъдъци, които могат да се емоционализират;
- ✓ етническо напрежение- естествен момент от динамиката;
- ✓ в етническия конфликт често има социални елементи и социални напрежения. В дъното на етническия конфликт стои социален конфликт, например случая в София, ж.к. „Красна поляна.

ФОРМИ на етнически конфликти:

Етнически инцидент – дребни и случайни произшествия, които играят ролята на искра или могат да бъдат туширани;

Етническа дискриминация – провеждане на целенасочена политика - създаваща културални, икономически или политически затруднения; забрана за използване на майчин език, смяна на имена, смяна на вероизповеданието;

Етническо прочистване /изселване/ – в Босна, Косово, Хърватска.

асимиляция /претопяване или създаване на изкуствени нации/.

Силови (или прояви на ненасилствена съпротива) сблъсъци между органите на държавата и активисти на конфронтацията се етнос.

Гражданска война

При етническия конфликт се наблюдава етническа мобилизация, повишена защита на собствената идентичност.

Етническият конфликт обикновено **СЕ ПРЕОДОЛЯВА** чрез:

Превантивно – трайна политика на туширане на предпоставките за възникване на етническия конфликт;

Идентифициране на социални проблеми, които седят зад етническия конфликт и опит за тяхното компромисно решаване;

Най-важното условие обаче е **установяването на диалог**. Една от най-честите причини за конфликтите са именно ограничените, потиснатите или напълно запушените информационните канали.

Водене на преговори – винаги следва да има психолог, който е добър манипулатор /биват черни манипулатори и благородни манипулатори/.

В международното и националните законодателства, признати от съвременната демократична общност, е записано правото на национално и религиозно самоопределение, но това не означава право да се рушат суверенитета и целостта на съществуващите държави. Задача пред всяка страна е да осигури условия, които да не поразят остри конфликти между етносите, както и да не допуска възможното наслояване на ситуации .

Етническите конфликти представляват **сериозен риск за политиката**. Когато се определя „индексът на политическия риск“, винаги се обръща внимание на етническите и религиозни различия; социалното неравенство; наличието на политически плурализъм; радикализмът; състоянието на властта; мащабите на антиконституционните действия; нарушенията на правовия ред и др.

За да **овладеем конфликтите**, е необходимо своевременно и много добре да познаваме характера и особеностите на мисленето и поведението на основните и второстепенните участници; пространствените граници на конфликтното взаимодействие; фазите в развитието на конфликта; структурните граници, определящи основните и второстепенни участници; социалната среда и обективната обстановка; обекта на конфликта; функционалните взаимовръзки между структурните елементи и времевите граници.

В основата на всеки конфликт стоят конкретни противоречия. Обект на конфликта може да бъде материална, социална или духовна ценност, към чието овладяване, притежаване и използване се стремят опонентите. Особено много важно е той да бъде и правилно дефиниран, защото лъжливият обект често затруднява разрешаването на проблемите. Необходимо е и да се определят и условията, в които действат участниците в конфликта .

Основните функции на всеки конфликт могат да бъдат **конструктивни** и **деструктивни**. Деструктивните функции оказват подчертано негативно въздействие върху психическото състояние на участниците, съпровождат се с насилие и травмират опонентите. Понякога отношенията въобще се прекратяват. Конфликтът се вкоренява в социалния опит на личността и групата, мотивира търсенето на насилствени способности за решаване на проблемите и влияе отрицателно върху развитието на личността и доверието.

Сред **конструктивните функции** са отстраняването на противоречията, осветяване на нерешените въпроси, оценка на индивидуално-психологическите особености, тестване на ценностната ориентация, мотивация, на-

соки на дейност, освобождаване на психическо напрежение, развитие на личностите и техните отношения.

Конфликтът **протича във времето**, преминавайки през **етапи**, в които възниква, развива се и заглъхва. Към тях спадат:

Латентният период, включващ възникване на обективно проблемна ситуация, нейното осъзнаване и стремежът към разрешаването ѝ с неконфликтни средства;

Открит период, който включва инцидент; ескалация; балансирано противодействие и спиране (същински конфликт);

Завършек на конфликта – преход от противодействие към търсене на решение и прекратяване на конфликта, посредством разрешаване; урегулиране, затихване, отстраняване или преминаване в друга форма.

Следконфликтният период включва нормализацията на отношенията.

Информацията има решаващо влияние върху развитието на конфликтите. Всеки от участниците има собствена субективна представа за причините пораждащи противоречията и конфликтите. У тях се формират информационни модели за: конфликтната ситуация; мотивите и възможните действия на противната страна; собствените мотиви и възможности; представата, която според тях другите имат за конфликта; целите на страните и др. Процесът на конфликтно взаимодействие представлява и обмен на информация. Ключът за разбирането на конфликта лежи в изследването на информационната среда, в условията и под въздействието на която те възникват, развиват се и завършват. Много специалисти смятат, че медиите влияят върху градуса на напрежението в обществото, формирайки нагласи за употребата на насилие или пък за неговото осъждане.

Етническите противоречия не се явяват сами по себе си причина за начало на конфликт. Подобни кризи винаги възникват по една и съща схема: държавата трябва да подобри на етническата група ситуацията със правата и привилегиите, доколкото в многонационалната държава други (по-многочислени, влиятелни и пр.) групи с тези права де факто преобладават.

След това властта се отказва да удовлетворява подобни искания, считайки, че това може негативно да повлияе на ситуацията в обществото, на мощта на държавата, доколкото е способно да доведе към неговата фрагментация и даже разпад. Насилието се очаква да започне в бъдеще, което отначало може да произхожда от коя да е страна. Етническите малцинства се опитват да привлекат вниманието на международните съобщества и започват да се борят или за автономия, или за отделяне от държавата.

1.5. Национална политика по управление на етническите противоречия и конфликти

Присъединяването ни към единното европейско жизнено пространство поставя пред нас специфични задачи в разглежданата област. Целта е формирането на ново единно културно пространство в рамките на ЕС.

Съхраняването на модела на етническа толерантност изисква зряло и мъдро отношение към историята. Но ние не можем да останем в миналото, ако искаме скоростно да се придвижим напред като държава и общество. Трябва да бъде ясно, че рисковете за българския модел не са в историята и в различното отношение към отминали събития и явления. Факторите и рисковете, които създават заплаха за този модел и могат да го отслабят, са не толкова в миналото, колкото в настоящата социално-икономическа ситуация. Сега няма елементи на силово-административна политика, която да препятства изявата на етническо или религиозно самосъзнание.

Много е важно обаче да осмислим социалните аспекти на етническите взаимоотношения. Сериозен проблем е, че след ликвидацията на много, включително и водещи предприятия, в районите със смесено население реалната безработица продължава да е масова. Проблем е, че след реформите голям процент от тези етнически общности са без земя. Изострят се жилищните проблеми в тези региони. Силно намалява броят на учащите. В някои етноси особено остро рефлексират проблемите на здравеопазването.

От всички проблеми, със стратегическо влияние, водещ е този за образованието. На всички трябва да е ясно, че Европа върви към нов тип икономика и нов тип общество – общество на знанието.

Основните изводи, свързани с масовата безработица на циганската и турската етническа групи, е че тя придобива хроничен характер и води до екстремна степен на бедност. В по-голяма степен тя засяга циганската етническа група, която и в миналото беше сред най-уязвимите и изолирани групи от обществото. При турската етническа група неравностойната позиция на пазара на труда е свързана главно с икономическите проблеми в традиционните им сфери на заетост и регионалните диспропорции. Икономическите проблеми, в т.ч. безработицата и липсата на доходи водят до социална изолация и ограничават достъпа им до останалите сфери на общественния живот – образование, култура, политика и др.

През последните години се наблюдават някои положителни промени в политическите нагласи и мерките, насочени към десегрегация на етническите групи. Сред тях са приемането на рамковата програма за “Равноправно интегриране на ромите в българското общество” през 2007 година, промените в Закона за тютюна и тютюневите изделия, в т.ч. разширяването на функциите на фонд „Тютюн”.

Голямата опасност е, че в един момент при най-малката искра на напрежение би могло тези социални проблеми да се етнизират. Затова са необходими бързи и спешни управленски решения и действия, които да доведат до преодоляване на икономическите и социалните последици за регионите.

Същевременно, случаите на социално напрежение и коментариите в медиите недвусмислено показват, че промените в нормативната уредба имат доста ограничен ефект върху реалното социално положение на рисковите групи. Ето защо, основните препоръки към социалната политика са ориентирани към практическата реализация на предвидените права,

създаването на експертни екипи или институции за прилагането им и привличане на представители на етническите групи като партньори.

Някои конкретни задачи, които могат да имат непосредствен ефект за смекчаване на бедността и постепенно преодоляване на социалната изолация които са в основата на етническите напрежения са следните:

- Разработване на стратегия за противодействие срещу проявите на расизъм и нетолерантност в обществото, с акцент върху училищното обучение, медийната политика и други форми за въздействие върху обществените нагласи главно върху българската общност;

- Въвеждане на адекватни образователни програми и трудово професионално обучение за училищата в райони с компактно етническо население;

- Разработване на програми за квалификация, които да са съобразени както с потребностите на пазара на труда, така и с традиционните трудово-професионални специализации на етническите групи;

- Отстраняване на административните пречки и въвеждане на целеви стимули за оземляване на безимотните и малоимотни лица в селските райони, много от които са от циганската етническа група;

- Икономически облекчения за подобряване на жизнената среда в квартали с компактно етническо население и приоритетно финансиране на програми за заетост, свързани с благоустройството.

Всички пътища за решаването на проблемите възникващи на етническа основа минават през приобщаването и интегрирането на всички общности, в т.ч. и в управлението. Очевидно както законовите, така и административните мерки насочени към социална интеграция на етническите групи не могат да дадат бърз и непосредствен ефект, доколкото тази сфера на обществени отношения е силно повлияна от множество неикономи-чески фактори, традиции, психологически нагласи и т.н. Обществената активност и партньорството между държавните и неправителствени организации са задължителна предпоставка, за да отговори социалната политика на

потребностите на отделните етнически групи и на демократичното развитие на обществото като цяло.

В същото време в средносрочна перспектива определени рискове и заплахи за района ще продължат да съществуват. Особено внимание във връзка с това заслужават рисковете и заплахите, свързани с екстремизма и тероризма. Тези явления намират добра почва в условията на бедност, социална несправедливост, етнорелигиозни конфликти и межкултурна нетърпимост. Използването само на силови методи в борбата срещу тероризма и екстремизма не е особено ефикасна стратегия. Необходима е цялостна мобилизация на усилията (включително и международни) за спечелване на идеологическата битка с тези явления на национално и регионално равнище.

Много важно е да има такава държавна политика, при която етническото самосъзнание – т.е. това, че всеки се чувства българин, турчин, евреин, да не влиза в противоречие с чувството за националната принадлежност, с чувството, че всеки е български гражданин и работи за България.

В името на отговорността за бъдещето, трябва да се организира активно и съзнателно взаимодействие за:

- ✓ създаване на национална държавно-обществена система за ефективен етноконфликтологичен мониторинг и сътрудничество;
- ✓ разширяване на конфликтологичната подготовка и образование;
- ✓ разширяване и съчетаване на практико-приложните и научни изследвания с интердисциплинарен подход;
- ✓ уеднаквяване на определения, категории, терминология и методологични подходи;
- ✓ популяризиране на организацията, проблемите и усилията;
- ✓ отказ от използване на силови методи при решаване на етническите конфликти;
- ✓ привличане на експерти и управленци, наблюдавали, изследвали, изучавали и разрешавали различни конфликти;

- ✓ обобщаване, изследване и анализиране на данни, свързани с различните форми на конфликтност;
- ✓ привличане на политици и управленци към научно-изследователска дейност, участие в разработки и изследвания;
- ✓ разширяване и използване резервите на гражданските и обществени структури.

Заклучение

За субнационалните или по-малките от българската етнически общности у нас, както и за отношението на обществото към темата може да съдим и по едно изследване, проведено от септември 2001 до януари 2002. В него се констатира, че сред „етническите” публикации преобладават отнасящите се за турците и ромите – със съответен дял 79.7%, в националните издания, и 75.8%, в регионалните, което съответства на тяхното реално място в демографската картина на българското население. Около 80% от публикациите за българските турци са с политическа тематика, докато българските роми са представени предимно като генериращи криминални и социални проблеми (60% от „ромските” публикации). Създадените негативни обществени нагласи спрямо ромите утвърждават отрицателния им „образ”. Темата за интеграцията на ромите присъства сравнително рядко. Останалите около 25% от етническите публикации се разпределят главно между евреи и арменци. Другите етнически малцинства, като „македонци”, българо-мохамедани и руснаци присъстват сравнително рядко в регионалните издания, а власи, каракачани и гърци се срещат в единични случаи. Това говори за липсата на системност и пълнота в работата на държавата и обществото в сложната и трудна за управление област на междуетническите взаимоотношения.

ГЛАВА ВТОРА

Политически и религиозни измерения на българския етнически модел

Ерата на идеологиите, според някои теоретици и политици, вече приключи, което едва ли напълно отговаря на реалното състояние на нещата в публичния живот на различните държави, общества и политически култури. Лошото е, че има връщане към традиционния ход на човешката история, към „войните на кръвта и вярата”, в чиято основа са етническите и религиозни противоречия. Това са идентичностите, заради които хората се избиват помежду си от митичните времена насам. Тези войни обещава да са кървави и безкомпромисни и в бъдеще. В тях, враговете са решени или да се избиват, или да преговарят помежду си. Средно положение няма.

Проблемът е, че със секуларизацията политическият елит изглежда като изцяло светски. Дори и онези, които всяка седмица ходят на църква, джамия или в синагога, са дотолкова (относително) секуларизирани интелектуално от образователната система и кръговете, в които прекарват професионалния и личния си живот, че въобще не могат напълно да осъзнаят силата на необузданата вяра; впечатляващата мощ на религиозното откровение, или фундаменталната човешка необходимост да вярваш в нещо по-значимо от теб самия, т.е. в Бог.

2.1. Параметри за нов световен ред

Ужасите на Втората световна война и холокоста предизвикват преразглеждане и на отношенията между вяра и политика; между Бога и човека. Хирошима и Аушвиц (Освиенцим) се превръщат в два символа на човешката трагедия. Но тези два символа се интерпретират по доста различен начин. Големият философ на XX век Мартин Хайдегер, който между другото

е бил адепт на нацистката идеология по време на Втората световна война, определя Хирошима като събитие, което може да бъде обяснено и чрез принципите на разума. Големият страх от атомното унищожение се основава на техниката, която следва закони. Законите на природата са достъпни за човешкия разум. През 50-те и 60-те години на миналия век вниманието, интерпретациите и ужасът от Хирошима изместват от фокуса на европейското обществено мнение ирационалния, необясним и нечовешки терор на Освиенцим.

Освиенцим е свидетелство за непресъхваща човешка омраза, а омразата не може да бъде обяснена. Тя не се поддава на рационални мотиви. В религиозната омраза няма нищо рационално. Днес от социално психологична и политико-религиозна гледна точка въпросът не е да се оправдае злото и социалната несправедливост, а да се намери ново съотношение между политика и вяра, Бог и човек. Да се открият политико-етически ценности отхвърлящи растежа като доктрина, ирационализма като зло, омразата и безумното насилие. Най-важното е да се запази вярата в Бога като последна опора на човека и политико-социалния свят на конфликти и сблъсъци. Не може да се прави политика между хората и държавите единствено върху омразата

Съвременната политика и демокрация реално са невъзможни без самата основа на хуманизма – вярата в Бога, плурализма, а и в равнопоставеността на страните и народите. Най-новата история на света предлага най-различни проекти за нов ред, като се започне от Версайския мирен договор и създаването на Лигата на нациите (след Първата световна война) и се продължи с руския вариант на комунистическа общност, корпоративния модел на световно устройство, немския опит за световно преустройство, ялтенско-хелзинският период на 20 век – увенчан с дейността на ООН и преминал под знака на двуполюсния модел на разделение и развитие на света.

В края на 20 век се предложи поредният проект за нов световен ред. Джордж Буш-старши, президент на САЩ, заяви през 1991 г., че в рамките на

новия световен ред народите ще могат да се обединят един с друг в името и заради общата цел за реализирането на единната целеустременост на човечеството за мир и безопасност; за свобода и правов ред. Само Съединените щати притежават моралната убеденост и реалните средства за поддържането на новия световен ред.

През 1998 г. друг американски президент – Бил Клинтън, – уточни, че „Прогресът на свободата направи това столетие Американски век. С Божията помощ... ние ще направим 21-ви век новия Американски век." Идеята за нов световен ред чувствително променя световното устройство, създадено преди 350 години с Вестфалския мир от 1648 г., когато международното право е основано на принципа на националния суверенитет.

Политиката на световен лидер обаче не е нова за САЩ. Още навремето „Доктрината Монро” от 1823 г. очертава тази политика на доминация.

Налагането на новия световен ред е тясно свързано и с мондиализма - политическа доктрина, която провъзгласява неизбежността от формулирането на единна световна държава начело със свръхправителство (наднационално, наддържавно). Досега идеите на мондиализма търпят неуспехи, защото не се отчита, че международните системи са преходни. Всеки световен ред изразява стремеж към дълготрайност, а в самия термин се долавя и претенция за вечност, а такава претенция придобива и религиозна форма.

Европейската нация от 19. век, основана на общ език и култура, в съответствие с технологията на времето осигурява оптимална рамка за сигурност, икономически растеж и влияние върху международните събития.

Доминира обаче мнението, че проектите за налагане на световен ред в човешката история най-често са били продиктувани от месианските амбиции на определено историко-цивилизационно формирование. В началото на 21. век такива амбиции проявява северноамериканско-западноевропейското либерално-демократично историко-цивилизационно формирование.

Проблемите, възникващи с преплитането на политиката (като същност) и религията (като форма), чакат своето теоретично обяснение. Те се свеждат до:

- С Ницшеанското прозрение и възглас, че „**Бог е мъртъв**”. Когато сп. „Икономист” излезе със своята прочута корица „Бог е мъртъв” през 1999 г., въпросът изглеждаше спорен въпреки възхода на политизираната религиозност, т.е. фундаментализма, сред почти всичките основни религии от 70-те години на миналия век. Един неизвестен аятолах – Хомейни, свали шаха на Иран през 1979 г., Израел стана сцена на религиозния ционизъм, а в САЩ така нареченото морално мнозинство на Джери Фалуел обяви своето целенасочено противопоставяне на „светския хуманизъм”.

В момента, в който стават човеци, мъжете и жените започват да създават религии. Хората са исторически и битийно обречени да търсят вечно смисъла на съществуването си. Теологичните идеи идват и си отиват, но търсенето на смисъла продължава. Затова и Господ не иска да си отиде. А когато третираме религията като обект на присмех и отрицание, рискуваме да умножим най-лошите ѝ недостатъци. Независимо дали това ни се нрави, Бог ще си остане с нас и е време да намерим начин да живеем с него в мир.

Теологично неграмотни политици отдавна са създали лоша репутация на религията. Неправилното разбиране на Бога, което го свежда до идол по наш образ и подобие, придаващ свещен характер на харесваното или мразеното от нас, е най-лошата форма на духовна тирания. Подобно заслепение води до зверства като кръстоносните походи, „Вартоломееви нощи” и др. Възходът на секуларизма в държавното управление има за цел да възпре тази тенденция, но самият секуларизъм с течение на времето и обществените си практики създава и нови демони, които днес се вихрят по света.

- „Бог и политиката не бива да се смесват“

Огромното мнозинство главно в мюсюлманския свят няма да разберат зараждащите се демократични институции на страната, освен ако те изрично не бъдат свързани с традиционни ислямски принципи, които подчертават значимостта на „договарянето” (шура), както и задължението да се търси съгласие (иджма), преди да се приемат закони.

Затова модернизацията на масите може единствено да стане, използвайки ислямските ценности. Религията се използва в политиката защото тя е най-прекия път до единството и „братството“ на населението, от което се нуждае „голямата“ политика. Някои американски президенти, например Джон Ф. Кенеди и Барак Обама, се обръщат и към вярата като форма и средство на споделено преживяване, обединяващо страната – виждане, което признава приобщаващата сила на духовността, без обаче да създава и претенции за божествена правота.

- „Бог поражда насилие и нетърпимост“

Насилието е толкова всепроникващо, че намира място и в повечето свети писания, макар че агресивните пасажии винаги се балансират и ограничават от други текстове, проповядващи **състрадателната етика**, основана на златното правило „отнасяй се с другите така, както искаш да се отнасят с теб“. Въпреки отявлените нарушения на това правило през вековете, то си остава правоверната позиция.

Религиозните войни, независимо колко модерни са използваните в тях средства, винаги започват като **политически**. Дори и действията на така наречените джихадисти са вдъхновени от политическа мотивация, а не от Бог. В изследването си на самоубийствените атентати в периода 1980-2004 г. американският учен Робърт Пейп твърди, че 95% от тях са мотивирани от ясна стратегическа цел – да принудят съвременните демокрации да се изтеглят от териториите, която атентаторите смятат за своя родина.

Фундаментализмът не е консервативен. Напротив, той е силно **иновативен и дори еретически**, защото винаги се развива като реакция на усещането за криза. В страстното си желание за промяна някои фундаменталисти деформират традицията, която се стремят да защитават.

Всички видове фундаментализъм, независимо дали той е еврейски, християнски или мюсюлмански, се коренят в дълбокия **страх от унищожение**. Историята показва, че когато определени групи са обект на репресии, военни или вербални, те почти винаги стават още по-крайни.

- „Бог е за бедните и невежите“

Религиозната критика на прекомерната алчност съвсем не е лишена от актуалност. Макар че не се противопоставят на бизнеса, основните религиозни традиции се опитват да предложат контрапункт на някои от ексцесиите на капитализма. Източните религии, като будизма например, чрез йога и други дисциплиниращи техники се опитват да укротят агресивния стремеж към придобивки, присъщ на човешката природа.

Трите монотеистични религии изобличават несправедливостите на неравномерно разпределеното богатство - критика, която пряко засяга пропастта между бедни и богати в нашето общество.

За да се възстановим от последствията на протичащите кризи, може би се нуждаем от същата победа над егоизма, която е в основата на стремежа към онази трансцедентна реалност, наречена Бог. Религията не е про-сто приемане на набор от задължителни догми, тя е усилен труд, изискващ непрестанни усилия за преодоляване на себичността, която ни пречи да изградим един по-хуманен свят.

- „Бог е вреден за жените“

Еманципацията на жените се превърна в един от основните белези на модерността. Това обаче е причина фундаменталистите да отдават твърде голямо значение на традиционните разделения между половете в бунта си срещу съвременния начин на живот. Фронталните атаки срещу патриархалната тенденция често дават обратен резултат. Например всеки път когато стремящи се към модернизация правителства се опитват да забранят фереджетото, много по-голям брой жени започват да го носят. Забулването, което преди модерната епоха не е универсална практика днес е символ на ислямското правоверие. Забулват се не неграмотните и малограмотните, а студентки от елитни ВУЗ. Високо образовани мюсюлмани твърдят, че за да бъдеш модерен, не е необходимо да изглеждаш западно, и че докато западната мода често излага на показ богатството и привилегиите, ислямското облекло подчертава егалитаризма на Корана.

- „Бог е враг на науката“

Конфликтът с науката е симптоматичен за една редуccionистка представа за Бога в съвременния Запад. Емпиричният уклон на науката кара мнозина да приемат Бог и религиозния език като факт, а не като символ, а така вкарват религията в един прекомерно рационален, догматичен и неприсъщ на духа й буквализъм.

За християните фундаменталисти еволюцията олицетворява всичко грешно в съвременния свят. Те я считат не толкова за научна теория, колкото за символ на злото. Тези антинаучни предразсъдъци са много по-не-обичайни за юдаизма и исляма, където фундаменталистките движения са предизвикани повече от политически проблеми, като например съществуването на държавата Израел.

- „Бог е несъвместим с демокрацията“

Ислямските фундаменталисти твърдят че се съпротивляват срещу цялостното възприемане на западния светски модел. Мнозина желаят общественият живот по-отчетливо да отразява Бога, подобно на 46% от американците, които смятат, че Бог трябва да стои в основата на законодателството.

Шериятът съвсем не е закостенялата правна система, от която Западът се отвращава. Фетвите не са задължителни за всички за разлика от разпорежданията на папата. Те изразяват само мненията на мюфтията, който ги е издал. Мюсюлманите могат да избират кои фетви да възприемат и по този начин участват в един гъвкав свободен пазар на религиозната мисъл, точно както американците могат да избират коя църква да посещават.

Религията може и да не е първопричина за политическите проблеми в света, но въпреки това трябва да я разбираме, ако искаме да ги разрешим. Религията трябва да се изучава със същата научна безпристрастност и точност както икономиката, политиката и социалните нрави на съответния регион. Ако Бог се схваща по един идолопоклоннически и буквален начин, в

следващите десетилетия можем единствено да очакваме нарастващ догматизъм, закостенялост и религиозно мотивирано насилие

Религията като „топла супа”

Вместо прогресивно да се секуларизира, светът се завръща към религиозността. Казано по друг начин, прогнозите ни за модерност и прогнозите на самата модерност за себе си са се оказали погрешни. Много от местните граждани на високоразвитите страни на Европа и Америка ходят на неделна служба; в ислямския свят забрадките се множат, а религиозната символика дава израз не на друго, а на еманципаторски проекти – национални или даже женски; в Китай се множат протестантски деноминации и т.н. На какво тогава се дължи влиятелността на тезата за секуларизацията?

Мястото на религията е в частния живот, но според нея не може да се устройва правораздаване, не може да се прави държавен бюджет и не може да се води публичен дебат без стъпване на религиозните ценности, които изравняват представите за добро и зло, за справедливо и несправедливо, за допустимо и недопустимо. А твърдението, че само религиозността може да ни направи морални, крие огромно презрение към човешкия род: човекът е кълбо от нагони, което подлежи на овладяване само чрез страх от възмездие в отвъдното.

Друг „тежък” аргумент на адептите на религиозността е, че само религията можела да осигури на хората човешки, достоен живот. Защо? Защото създава приюти и вари супа за гладните. Да объркваш вярата със супата обаче изглежда като крайно богохулство. И всичко това се случва зад риториката на традиционните семейни ценности и религиозността. Един вид: държавата е мащеха, тя не може и не умее да се грижи добре за децата си, затова върнете се в истинското си семейство – в църквата! Така антипатернализмът по отношение на държавата връща на празното място далеч по-тежкия патернализъм на църквата.

Църквата за разлика от модерната държава не предлага на губещите стратегии за индивидуална еманципация. Тя ги третира като божии деца –

при всички случаи като непълнолетни - които при това нямат хоризонт да постигнат пълнолетието си в този свят. Когато този дискурс се подпъхне под неолибералния дискурс на свободния пазар, получава се едно странно изместване: действително разумни и отговорни хора се оказват само „успелите”, докато „неуспелите” се оказват недостатъчно разумни или деца, за които „мама трябва да се погрижи и да им стопли супата”. Онова, което ни липсва, е етос на солидарността и от тази липса израства чувството за несигурност. А където има липса, има търсене, възниква и пазар. И на него по дълголетна традиция много по-добре се справят продавачите на религиозност. Проблемът обаче съвсем не е в тях. Проблемът е, че всички ние страдаме от обедняване на социалното въображение, затова и претоплената супа започва да ни изглежда като деликатес.

2.2. Религиозните общности на Балканския полуостров

Религията като форма на обществено съзнание е играла и продължава да играе важна роля върху обществено-политическото, икономическото и културното развитие на Балканския полуостров. Тя е един от основните фактори, въздействащи силно върху културното развитие на народите, етническото им самоопределяне и поведение (включително и репродуктивното).

Днес населението на Балканския полуостров изповядва в преобладаващата си част три основни религии – християнство, ислям и юдейство. В последните години, обаче, (след 1989 година) в страните от полуострова навлязоха и т.нар. нетрадиционни религии (секти), или духовни движения. Някои от тези религии са производни на християнството, други на Исляма.

Християнството е най-широко разпространената религия на Балканския полуостров. След разпадането на Римската империя през 393 година се извършва първото разделение на християнството на две основни направления

– католици и православни християни. Тяхното разпределение по територията на Балканския полуостров е неравномерно. Католиците заемат западните територии на полуострова, а православните християни заемат източната и южната му част.

Двете форми на християнството се разграничават по някои несъществени признаци. През Средновековието католиците се свързват с институцията на Инквизицията. Поради тази причина през XVI в. от католиците се отделят протестантите. Те заемат главно западните части на Европа, но отделни представители на това движение се наблюдават и по територията на Балканския полуостров.

Ислямът идва на Балканите с турската инвазия през XIV, XV век. Той също се характеризира с две основни разновидности – сунизъм и шиизъм. Сунизмът се явява ортодоксалното направление. Към него принадлежат основната част от изповядващото исляма население на Балканския полуостров. Другото направление е шиизма. Ислямската религия въздейства много силно както върху етническото самосъзнание на изповядващите го, така и върху тяхното репродуктивно поведение. Това намира ярко изражение и на Балканите, където мюсюлманската общност нараства с най-бързи темпове.

Юдеизмът също е една от националните религии, разпространени на Балканския полуостров. Броят на нейните последователи не е много голям. Преди изповядващите го евреи са били количествено много повече. Те намаляват доколкото са избивани по време на Втората световна война, изселвани или доброволно преселващи се в новопоявилата се държава Израел.

Разпространението на религиозни общности на Балканския полуостров е много разнообразно в различните страни. Различията в религиозно отношение се дължат главно на етническите различия и историческото минало на отделните страни.

Християнската общност е представена от православни християни, католици и незначителен брой протестанти. Православните християни са мнозинство в Румъния, България, Сърбия, Черна гора и Гърция. Католици са предимно унгарците, населяващи областта Войводина в Сърбия, хърватите в Хърватско и Босна и Херцеговина и словенците.

С най-взривоопасен потенциал е новосъздадената страна Косово, която е заселена предимно от етнически албанци (изповядващи исляма). Числеността на албанците в Косово нараства с бързи темпове, като само за около 20 години от малцинство в областта станаха доминиращи – сега от близо 2 млн. души в Косово 92% са албанци, което стана причина за възникване на сериозни граждански и военни конфликти. С тях се отвори още едно огнище на военни действия водени между християни и мюсюлмани.

Етническата структура в бившата сръбска област към 2005 година е:

1.Албанци - 92%; 2.Сърби - 4% 3.Бошняци и Горани (част с българско и македонско самосъзнание) - 2%; 4.Цигани - 1%; 5.Турци - 1%

Областта Гора е разположена в югозападната част на страната и обхваща 18 села. Населяващите областта горани говорят торлашки диалект и сред тях има и хора с българско национално съзнание. Гораните са признати за малцинство. Поради натиска на албанците в областта и голямата безработица много от тях са напуснали Косово. Броят на гораните в Косово през 1989 е бил 16 000, 24 000 (1999), 9 700 (2000), 18 000 (2006). През последните години в Косово са създадени обаче само две български културни организации, целящи да утвърдят българско съзнание сред гораните.

Република Македония заема около 38% от територията на географската област Македония и около 44% от населението ѝ. Страната има много благоприятно географско местоположение, тъй като се намира в район на Балканите, в който се кръстосват значими азиатско-европейски пътища и който представлява мост между останалите Балкански държави. Тя е страна без излаз на море, но има много водни басейни на територията си.

По данни от преброяването в страната от 2007 година, населението в Република Македония наброява 2 057 000 души. По-голямата част от населението - 65% изповядва християнството, 64% от което православие, а 33% - са мюсюлмани. Жителите на републиката са се самоопределили етнически като:

- македонци- 1 297 981 (64,2%)

- българи - 1417 души, но около 64 000 македонци са получили българско гражданство на базата на деклариран български етнически произход до 2010 година. Десетки хиляди други граждани на Република Македония са подали молби за българско гражданство, които все още не са удовлетворени. Други, които нямат двойно гражданство, открито афишират българския си произход, като например писателите Младен Сърбиновски и Миле Неделковски. Като цяло в България е застъпено схващането, че гражданите, които се самоопределят като македонци, са етнополитически дезориентирани българи. Република Македония отказва да признае официално наличието на българско малцинство. Като малцинства се сочат:

- ✓ албанци - 509 926 (25,2%)

- ✓ турци - 77 959 (3,9%)

- ✓ цигани - 53 879 (2,7%) и 4% други

За разлика от християните, ислямската общност е съсредоточена главно в югозападните части на Република Македония по границата с Република Албания. Мюсюлманското население обаче не се увеличава само от големия приток на бежанци, но и от доста големия естествен прираст на изповядващите тази религия. Към тази общност се включва и местното турско население, останало от турското робство на територията на Македония. Това представлява доста висок процент на мюсюлманите в републиката, което се обуславя от нейното географско положение, но също и от позицията ѝ на спорна територия, при това в продължение на много десетилетия.

Друга бивша Югославска република с нееднородно по отношение на религиите население е Босна и Херцеговина. В нея християнската общност има сравнително малък превес над ислямската, като съотношението е 56% към 42% в полза на християните. Християнската общност е представена от сърби и хървати, като първите са източноправословни, а вторите – католици. Големият брой на сърбите се обуславя от факта, че Босна и Херцеговина е бивша югорепублика и че сърбите участват в етническия състав на почти всички републики. В тази република се водеха военни действия по политически причини, които преминаха и на религиозна основа между сърби (християни и мюсюлмани). Военните действия се прекратиха и сега тези две общности живеят в една обща държава, но съществува известно напрежение между тях.

За разлика от Босна и Херцеговина Румъния е еднородна държава в религиозно отношение. Преобладава християнската религиозна общност, която е представена в трите си форми – православни християни, католици и протестанти. От тях 86,8% са православни, 7,5% са протестанти и 4,7% католици, мюсюлманите са 0,3%, неопределени хора са 0,7% и 0,1% са атеисти. Етнически румънците съставляват 89,5 % от населението.

Делът на изповядващите исляма е много малък – под 0.5%. Това се дължи на малкия брой на турското малцинство в Република Румъния, което заема предимно земите на Северна Добруджа. Румъния е единствена от балканските страни, в която е регистриран брой на протестантите. Това се дължи на германското малцинство, населяващо западната част на страната. Най-голямото малцинство в страната са унгарците (6,6 %), което включва и етническата група на унгарското малцинство – Секеите. Второто по-големина малцинство са циганите (2,46 %). [1] За българско население се приемат Шкеите и Банатските българи. Броят на потвърдилите се за българи е 8 025 души, основно в Банат. Там има и около 20 000 българи сърбомани и хърватомани. Коренното българско население е мнозинството от населението на Добруджа (предимно в Констанца, Тулча, Бабадаг и др.). В 1940 г. по

Крайовската спогодба българите от Северна Добруджа са принудително изселени в България и на тяхно място идват румънски колонисти от южна Добруджа, която е върната на България. Така българите от мнозинство стават маргинално малцинство в тази част от областта останала в границите на Румъния. Има и много български емигранти във Влахия, преселили се по времето на османското владичество, които са повече от добруджанците, много са останали там и са били езиково асимилирани и започнали да се осъзнават за румънци. Българската общност в страната според изследователи достига 250 000 души, някои източници твърдят, че в страната има над милион езиково асимилирани българи.

Западната част на Балканския полуостров или по-точно територията на Република Хърватска и Република Словения се населява предимно от християни (католици). Делът им е над 98% от населението на тези държави. Това се обуславя главно от факта, че са били по-изолирани от турската инвазия през Средновековието. Предимно католическата ориентация на населението се дължи на близостта на тези държави до Западна Европа и Ватикана.

Пълна противоположност на споменатите държави се явява Албания. До не отдавна тя беше единствената страна в Европа, чиято национална религия беше ислямската (с изключение на Турция). Албанците са по-силно кланово и национално ангажирани, отколкото религиозно пристрастни, особено след дългогодишния атеистичен режим. В 2001 в Албания мюсюлманите са 38,8%, християните общо са 35,4%, от които католици 16,8%, православни 16,1%, протестанти 0,6%, други християни 0,6%, нерелигиозни са 25,6% (включително материалисти атеисти 9,0% от населението), отчетени са и 0,2% бахайци и др.

На преброяването (2004) 98,6% от населението са се назвали етнически за албанци, известни и като арнаути, а за гърци 1,2%.

Останалите официално признати малцинства са аромъни (власи), черногорци, цигани и македонци (признати само в Мала Преспа и село Връб-

ник). Голяма част от македонците в Албания се самоопределят като българи, други от тях приемат термина македонци, но не считат, че между македонци и българи има етническа разлика.

В днешно време българите в Албания са групирани главно в три района: Историческа Кутмичевица с център Мала Преспа – главно християни; Голо Бърдо – главно мюсюлмани и в областта „Гора“ (на границата с Ко-сово и Република Македония) – мюсюлмани. Във вътрешността на Албания броят на българите е много по-голям, но липсва официална статистика. Сали Бериша през 2000 г. пръв от албанските политици заявява, че българите в пределите на държавата са около 50 000 души.

Представителите на православно течение на християнската религиозна общност населяват предимно югоизточните части на страната, а католиците – северозападната част.

Силна християнска общност се намира на територията на Република Гърция. Населението на която е 11,305,118 (2010. След преброяването на населението (2001) като новостилни православни са се определили – 95,5%, като старостилни православни – 2,3%, като мюсюлмани – 1,3%, като други – 0,9%. Етнически състав по оценка към 2006: гърци - 93,8%, албанци - 4,3%, българи – 0,4%, румънци – 0,2%, украинци – 0,2%, пакистанци – 0,1%, руснаци – 0,1%, грузинци – 0,1%, индийци – 0,1%, други - 0,7%. Оценката не включва мюсюлманското малцинство, което е 1% от населението, от него 0.5% турци, 0.4% българи мохамедани и 0.1% цигани. Въпреки че имат български роден език, повечето българи в егейска Македония останали след войните сега са асимилирани и имат гръцко самосъзнание, затова са причислени към гърците в оценката по-горе.

Македонските и тракийските българи в Гърция, говорещи български език наброяват около 500 000 за цялата страна, според източник на ВМРО, а през началото на XX в., когато егейска Македония е дадена на Гърция те наброяват 673 000.

2.3. Неосманизмът в идеологическата обосновка на турската държавна политика

Неосманизмът е нещо повече от идеология. Той е практическа философия на историята, цивилизационна парадигма и светоглед, свойствен на по-голямата част от съвременната турска нация и най-вече на нейния интелектуален елит. Неосманизмът е осмисляне на непревзможната имперска носталгия на една голяма историческа нация, недоволна от положението и ролята си в света. **Какво представлява неосманизмът?**

През последните години проислямски ориентираната част на турския политически елит откровено декларира, че възнамерява да заложи в новата си външнополитическа стратегия т.нар. „неосманизъм”. Последният се превръща в своеобразна „ос” на вътрешната и външна политика на Турция.

Целенасочената държавна пропаганда съдейства за утвърждаването на неосмански настроения в най-различни слоеве на турското общество. Стимат се филми, издават се книги, носят се дрехи пропагандиращи неосманизма. В съзнанието на немалко обикновени турци, миналото изглежда като „златен век” (Рах Ottomana), когато в контролираната от османците част от Средиземноморието е имало мир, просперитет и религиозна толерантност. Именно тези имперски настроения са сред причините Европа да не е склонна да интегрира Турция в ЕС. Партията на справедливостта и развитието (ПСР) използва множеството държавни структури за „приобщаване” на обществото към османския дух и поставянето му в основата на новата „голяма политика” на Турция.

Архитект на геополитическата концепция на „неосманизма” е турският външен министър Ахмет Давутоглу. Основните цели на тази идеология се съдържат във фундаменталния му труд „Стратегическа дълбочина”. Според него ислямът сплотява населението на страната и балканските мюсюлмани, затова те могат да бъдат обединени около идеята за обща държава само от една, разработена по качествено нов начин, идеология. В края на ноември

2009, министърът заявява: „Имаме наследство, оставено ни от Османската империя. Наричат ни „неоосманци“. Да, ние сме „новите османци“. Принудени сме да се занимаваме със съседните страни. И даже с тези в Африка. Великите държави са объркани от това, което се случва”.

Давутоглу уточнява, че Турция няма да се ограничи само с реализацията на тази идея: „Османската империя е част от нашата история, а ислямът – един от елементите на културата ни. Западноевропейската ориентация е наш исторически опит, а тюркизмът – основното ни движение”.

Следователно, очертават се три основни характеристики на новата турска външна политика: **Османската империя – османизмът, който е свързан с исляма, и тюркизмът – като основна идеология за съхраняване на националното самосъзнание**, с чието посредничество тюркските народи най-лесно могат да бъдат приобщени към османизма.

Така Давутоглу оценява стремежа на Турция да стане член на ЕС като „исторически опит”. Което, разбира се, не предполага тя да се откаже от западния вектор на своята геополитическа стратегия, а че разглежда източния вектор като напълно жизнеспособна алтернатива. Давутоглу смята, че зависимостта от САЩ и Европа е нарушила баланса на турската външна политика и е навредила на националните и регионални интереси, затова Анкара следва да постави под свое покровителство „османското наследство” (т.е. да започне твърдо да го отстоява).

Според някои западноевропейски анализатори, неоосманизмът в турската външна политика се основава на следните принципни постановки:

- Турция вече не действа като „младши партньор” на САЩ и НАТО, тъй като страната е сред основните фактори за сигурността на Централна Евразия и региона.

- Неоосманизмът не е заплаха за Запада и Русия.

- Неоосманизмът не притежава никакви агресивни аспекти .

Други експерти извеждат следните основни постулати на неоосманизма:

- Постигане на общо съгласие вътре в страната, както и с мюсюлманския свят (Близкия изток, Балканите, Северна Африка). Реализиране на „мека” и балансирана политика;

- Турция следва да провежда изключително активна дипломатическа и икономическа политика за да се превърна в ключова държава за региона.

- Политиката на неоосманизма дава на Турция възможност да „откъсне” от Запада мюсюлманските държави Босна и Херцеговина, Албания и Косово и дори предимно християнските Македония и България (имайки предвид наличието там на компактни маси мюсюлманско население).

Външната политика на неоосманизма протича в „интеграционни коридори” където се прилага „мека сила – икономическата мощ и демократичният опит. Посочват се три такива коридора:

- Първи коридор: Турция – Сирия – Ливан – Египет, който по-нататък би могъл да обхване и Израел и палестинските територии;

- Втори коридор: Ирак и държавите от Персийския залив;

- Трети коридор: Иран и Пакистан .

Специално внимание заслужава третият коридор, в усилията по чиято реализация, с неоосманизма тясно се преплитат идеологическите постулати на пантюркизма и турското евразийство. От една страна, Турция ще се стреми да привлече към своята сфера на влияние Иран и Пакистан, а от друга – Централна Азия и Азербайджан.

Редица експерти от водещи турски аналитични центрове, смятат, че неоосманизмът е стратегия, наложена на местния елит от САЩ. Според тях, става дума за разработена от американски „мозъчни центрове” дългосрочна програма, целяща осъществяването, с помощта на „държава-посредник” (в лицето на Турция), на доминация в района на Близкия и Средния изток и, в частност, в арабския свят. В тази връзка, те свързват неоосманизма с широко известния стратегически проект на САЩ за т.нар. „Голям Близък изток”.

Ислямският елемент в доктрината на „неоосманизма”

Идеологията на неоосманизма е тясно свързана с т.нар. „ислямски фактор”, тъй като именно той поема ролята на ключова консолидираща сила.

Предвидено е реализацията на тази доктрина да обхване и балканските държави (най-вече Албания, Босна и Македония). Според най-крайните привърженици на неоосманизма, Истанбул би трябвало да се превърне в център на „новия халифат” за целия мюсюлмански свят. На свой ред, военните с прокемалистка ориентация, както и водещата опозиционна Народно-републиканска партия смятат тази политика за неприемлива и дори опасна за бъдещето на Турция. Според тях, сегашните управляващи се опитват да реализират един амбициозен но нереалистичен проект, който ще отдалечи страната от републиканските принципи на Ататюрк. Сред факторите, които силно тревожат кемалистите, е и „кюрдският въпрос”, тъй като с окончателното налагане на неоосманизма кюрдите, както и всички мюсюлмани с различна от турците етническа принадлежност, ще се сдобият с много широка културна самостоятелност.

Заклучение

Последните данни за мюсюлманското население във всяка от 232-те държави и територии, за които Отдела на народонаселението на ООН разполага с общи оценки за числеността на населението сочат, че това е най-динамично променящата се общност. Дефиницията за „мюсюлманството” е доста обширна. Целта е обхващането на всички групи и отделни индивиди, идентифициращи се като мюсюлмани. Това включва и мюсюлмани, които се придържат към съвсем светско поведение или не спазват религиозните обреди. Като основни фактори при изготвяне на демографските прогнози се използват раждаемостта, смъртността, миграцията (имиграция и емиграция), възрастовата структура на населението (брой на принадлежащите към различните възрастови групи), както и такива свързани фактори, които са в основата на предположенията за това как се променя равнището на раждаемост при мюсюлманите и как се променя самото мюсюлманско

население, а също и образованието (особено на жените), икономическото благосъстояние (жизнено равнище), контрацепция и семейно планиране и религиозните преобразования.

2.5. Етническата и духовната толерантност - цел на съвременността

Взаимното проникване на различни култури и тяхното обогатяване е естествен и непрекъснат процес. Всичко обаче си има съответна цена, а и води до определени типове последствия, особено ако изведнъж се окаже, че всъщност няма никаква взаимност. Това всъщност е и другата страна на реалността, а към нейното осъзнаване се приближават сега и либералните демокрации: предоставяйки свобода на поведение и самоизразяване на новите обществени групи вътре в себе си, какво получават в замяна?

Днес нормите на демократичните общества са възвеличени в ранг на световни идеали, но често това е само инструмент от дипломатическата реторика. Почти всички народи публично се кълнат във вярност на тези ценности, но всъщност не ги смятат нито за привлекателни, нито за единствено правилни. Събитията в Западна Европа, в Големия Близък изток, и „пренасочването на дясно” в политическото пространство представляват търсене на отговори на новите предизвикателства.

Въпросът, който в последните десетилетия предизвика бурни дискусии, обаче, е: ще може ли да избегне светът очакваните „сблъсъци на цивилизациите”? И каква цена ще плати за това? На каква основа да се изграждат конструктивни взаимоотношения между различните обществени групи, при условие, че Мултикултурният подход, в който твърдахме, че живеем щастливо рамо до рамо един с друг, пропадна и то абсолютно.

Затова е особено необходимо днес отново да се върнем към същността на толерантността, за да бъдат препоредени връзките и зависимостите между хората от различни етнически, етнорелигиозни, етнокултурни, етнолингвистични и други общности по начин, адекватен на съвременността.

И това съвсем не е или не бива да се смята за някакво бягство от демокрацията. Ако проблемът е отсъствието на демокрация, то възниква въпросът, защо има толкова много екстремисти в свободните и отворените общества.

Национализъм и религия

През 70-те години на миналия век в политиката се забелязват религиозни движения за обновление от фундаменталистки и нефундаменталистки характер. Тези движения по правило притежават стари корени, но до 1950 г. на тях почти не им се е отделяло внимание. През 1991 г. французинът Жил Кепел посвещава на този феномен една от своите книги, като провокиращо я нарича „Отмъщението на Бога”. В нея той разглежда и трите религии на Авраам – юдаизма, християнството и исляма. Кепел смята, че религиозният фундаментализъм не трябва да се разглежда едностранно, както това правят повечето западни интелектуалци, които най-често определят религиозния фундаментализъм като обособено развитие на ислямския свят, който няма много общо със Запада. Според френския изследовател през последните десетилетия, религиите и църквите получават нови възможности за въздействие. От страх пред обърканите пътища на модерното, хората търсят нови устои, като отново се улавят за сигурността на познатите религиозни ценности.

Подемът в модернизацията и вълната на либерализация в следвоенното време от 1945 до 1965 г. премахват основите на духовно-религиозната сфера и предизвикват дезориентация. Хората започват да копнеят по уютната сигурност на затворените образи на света и жизнените форми. В западните индустриални общества възникват фундаменталистки течения, които търсят опори за разпознаване на доброто от злото, завръщайки се към онова, което е проверено и изглежда сигурно и благонадеждно. Това е валидно както за християнството, така и за исляма.

Според Еасам Тиби фундаментализмът във всичките му варианти се превръща в мобилизираща идеология, която демонизира модерната култура и

политическата демокрация. Привържениците на модела за цикличното движение тълкуват новите религиозни движения като регресивни съпътстващи явления. Във всеки един период на преход, вътрешната стабилност на обществото и неговите институции се поставят под въпрос. От това възникват религиозни движения на търсене, които изпреварват модерното и след това желаят отново да се завърнат. Това обяснение не изтласква новите религиозни движения настрана просто като патологични проблеми. На-против, движенията служат за коригиране на модерното и за противопоставяне на постмодерното. Те реално допринасят и за повторно въвеждане в обществото на онези традиционни елементи, които са забравени или пренебрегнати в процеса на модернизация. Като коректив на прекалената модернизация те възвръщат жизнеността на определени ценности и традиции.

Друго възможно обяснение на новите религиозни движения се прави с модела за обществения срив. В началото на 21 век двестагодишната история на индустриализация достига до преломен момент, който води до едно ново общество. В тази перспектива религиозният ренесанс е търсене на алтернативни схеми на живот. Новите религиозни движения представляват манифестации на една постмодерна утопия, която оставя зад себе си рационалистките и позитивистичните илюзии на модерното и търси упование в проверените във времето схеми на живот.

Често изследователите на този кръг проблеми си задават въпроса: Дали религиозният ренесанс не бележи края на секуларизма? Социологът Хосе Касанова смята, че секуларизацията съдържа три различни твърдения:

- ✓ В модерните общества областите на светския живот се освобождават от контрола на религиозните норми и институции, поради което вече не може да има държавни църкви.
- ✓ В резултат на индустриалната революция се стига до постепенно изчезване на религиозната практика сред широките кръгове на населението.

- ✓ Религията е нещо лично за отделния човек и не трябва да се от-дава голямо значение на нейната институционализация.

Тези основни позиции на секуларизма се развиват в контекста на западноевропейската и северноамериканската история. Ислямът, а още повече азиатските религии като индуизъм или будизъм почиват на други традиции.

Що се отнася до разделението на църква и държава, преди 1800 г. в Западна Европа почти навсякъде са съществували държавно привлигеровани църкви. През 19 век и преди всичко през 20 век се налага принципът на разделение. Католическата църква призна – на Втория Ватикански събор от 1962 до 1965 г., автономията на политиката и в различни области тя се приравни с протестантските църкви. Така в Западна Европа отпаднаха съществените различия, които дотогава разделяха католическото от протестантското християнство. До Втория Ватикански събор католицизмът се придържаше към специалното положение на църквата в обществото, което го превръщаше в специфика за европейската цивилизация.

От друга страна, в САЩ разделението между църква и държава принадлежи към старите традиции на американската история. Църквата според американските либерали е трябвало да бъде освободена на държавно попечителство, а държавата е трябвало да е свободна от църковния контрол. От това американските либерали не правели извода, че религията представлява напълно частен въпрос. Църквите в САЩ не са изтласкани от обществената ниша. Американският религиозен плурализъм довежда до това, че от 1800 до 1950 г. религиозната практика в Америка не отслабва в същата степен, както в Европа. Твърденията на секуларизацията за изчезващата религиозност в индустриалното общество само отчасти е вярна. Религията намери ново поле на изява – идентификацията, а чрез него и национализма.

Връзката между религия и национализъм се разглежда подробно в политическата психология, политологията и социологията, тъй като и религията, и национализмът могат да бъдат инструментализирани за

интеграция на политическата общност. В постмодерните общества религията и църквата играят важна роля, защото задоволяват общностното преживяване и предоставят социални интеграционни механизми. С модернизирването на обществото за църквите става по-трудно да отговарят на потребността за общност. Карлтън Хейз (1928), Джон Лукач (1994) и Урс Алтермат (1998) застъпват тезата, че през XIX и началото на XX век национализмът заема мястото на религията. Национализмът подкрепя религиозната нагласа на хората и замества религията като сила, която образува общностите в модерното общество (Алтермат, 1998, с. 136). Ако обаче се направи по-детайлен анализ на национализма, ще се види, че той притежава и редица псевдорелигиозни елементи. Хората поздравяват националния флаг като най-святото нещо. Те пеят националния химн нерядко и като псалм. Събират се на масови митинги като на религиозни празници. Организируют процесии до националните светини, както вярващите до местата на поклонение. Очевидно национализмът е в състояние да замести религията, защото той задоволява религиозната потребност от смисъл и общност. Индустриализацията стимулира религиозната индиферентност и разхлабва връзката с църквите. В резултат на това се получава религиозен вакуум, който днес в Европа се запълва с националистичните съдържания на вярата и с настъпление на сектите. Това съвсем не означава, че в модерното общество са изчезнали изцяло религията и църквите. Религиозно формираните модели на поведение са валидни и днес. Редица мюсюлмански държави имат в названието си Ислямски (напр. Ислямска република Иран). Схемата „ляво – дясно” на европейските партии днес също е белязана от религиозния фактор. Левите партии клонят към антиклерикализъм и борбен атеизъм. Десните партии се чувстват директно или индиректно солидарни с църквите. Християндемократичните партии поддържат официални връзки с Ватикана.

Връзката на религиозния фактор с национализма е силна и това го показва европейската история. Религията играе роля в национализиращия процес предимно тогава, когато религиозните ценности представляват

фундаменталната съставна част на националната култура. Същевременно религиозният фактор съществено допринася за възникването на едно етнонационално движение, когато малцинството сред населението се различава чрез религията от доминиращата държавна култура. Хората се идентифицират със своята култура, която им е дадена възможност да се саморазвиват. Те се чувстват свързани със своята култура и нейната национална държава.

Исторически погледнато, от 19 век насам национализмът и националната държава приемат формата на отчетлива политическа програма. Правителствата свързват националната идентичност с гражданството и изискват от своите граждани абсолютна лоялност в политическата, военната и културната област. По този начин нацията и национализмът получават статуса на политическа религия.

В епохата на глобализацията мнозина очакваха, че национализмите исторически ще отмрат. Това обаче не се случи. Защо е така? И къде е границата между позитивния и негативния национализъм? Въпросът е не да отмре любовта към родината, а да не се превръща в омраза към другия?

Национализмът днес пледира за институционално хомогенизиране на нацията. Това обикновено се постига чрез национална образователна система: светско образование, училищни мрежи, нови педагогически системи, модерни университети; нови учебници като носители на новата националистическа идеология в училище. Други административни мерки – държавна централизация на културната политика, управление, данъци, преброявания, картографиране, териториални единици с единна пазарна циркулация и културна комуникация. Езикът като предусловие и ограничение. Национална кодификация на официалния „литературен” език. Музеифициране на високата култура, националната традиция, националната памет и културното наследство. Натоварване на националната идентичност като свръх-ценност: Разработване и реализиране на Национални идеологии, на исторически, културни, военни и геополитически доктрини. Развитие на Национална

литература като поле на конфликти между въображаемите територии на нациите и историческите им разкази.

Толерантността – същност и проявление

„Религиозната толерантност, като цяло, е признаването на правото на свобода за самоопределение на вярващите, зачитане от страна на гражданите правото на културен и религиозен плурализъм като основа за демократичните стандарти в държавата.”⁸ В съвременното общество религията съвсем вече не е единствения нравствен и социален модел на регулация на обществото. Семейството, училището, а дори и улицата формират най-вече днешния човек. Оттук възниква въпроса, след като толерантността е несъмнено съвременна добродетел, а проблемът за другостта е винаги актуален, как тези измерения се вменват в многовековните религиозни канони?

Толерантността е най-често употребявания призив от политици и политолози. Често те използват коренно противоположни подходи за изясняване неговата същност и роля в съжителството между хората и народите. Човекът в своята способност да твори, се стреми да свърже безличното понятие „толерантност” с активно доброжелателство и ангажираност към „Другите”. Това невинаги става. Идеалните конструкции си остават идеален мит. Изграждането на пространство на ненасилие, където безкрайния диалог за исторически различните неща се осъществява само като интелектуална борба, не е обаче мит, а разумна потребност.

И днес се спори какво да бъде отношението на индивида към друга общност, когато тя е чужда в културно отношение; когато му противостои не само екзистенциално, но и като реална заплаха за неговата културна идентичност.

В рамките на демократичната традиция, гражданите на чуждата културна общност притежават същите универсални права като него. Проблемът идва от факта, че консумирането на техните права най-често

⁸ „Толерантност и култура межнационального общения”. Краснодар, 2009.

накърнява неговите. За да се приложи основният принцип на либерализма, че „свободите на един не трябва да ограничават свободите на останалите” – е необходим арбитър, който да застане на безпристрастна позиция и да отсъди кое действие нарушава (а кое - не) правата на другите. Много често за подобна позиция няма място в конфликта между общности с принципно различни ценностни системи. Те нито могат да излъчат арбитър, нито признават едни и същи външни авторитети. Затова толерантността най-често остава на ниво пожелание. „Демаркационната линия” между общностите (религиозни, расови, национални, етнически, политически и пр.) с различна културна идентичност разделя целия свят. Всичко, което е „свое” за едната страна, е чуждо за другата и обратно. Всеки търси „своето” място под слънцето. Когато това място бива „извоювано” със сила чрез потъпкване на правото на „Другия” за свобода и личен избор се стига до противоречия, конфликти, противоборства и войни. Въпросът е защо универсализмът на правата и свободите, за който говори още Аристотел вече двадесет и пет века не излиза от теоретичните схеми и не се материализира в обществената практика като общовалидни международни норми за съжителство и сътрудничество между хората и народите. Тяхното отричане би било в противоречие с общоприетите представи за човека и човешкото достойнство. Само че абстрактните принципи влизат в противоречие с конкретните условия на живот. Независимо от идеологическите схеми на историческото развитие, „самосъхранението” е висшето благо, което предопределя човешкото поведение. „Природата е устроила нещата така, че всички искат за себе си доброто. Той трябва да желае и да съхранява на желаните блага и в бъдеще” (по Т.Хобс „Левиатан”). Затова много хора претендират да са толерантни „по принцип” и нетолерантни – по изключение. Както посочва Ларошфуко „Прощаваме лесно на приятелите си недостатъците, които не ни засягат”. Никой не мрази другия защото е човек, но може да намрази неговите постъпки. И тогава е нужен диалог, в който главната задача е участниците да бъдат емпати, тоест, да могат взаимно да си влизат в положение, да се

разбират, без да се упрекуват. Хората са нетолерантни защото не умеят да водят диалог. В същото време в едно пазарно общество нормалните хора се обявяват като неатрактивни – заклеявани като затворени, ограничени типове, които постоянно потискат и унижават „различните”. Всъщност работата е там, че българското общество все още успява да се съпротивлява срещу промивките на мозъци, които имат за цел да доведат до тотален разпад на нашите ценности. Страхът на хората срещу ширещата се престъпност, наркомания, сексуални извращения и други подобни вредни явления е напълно оправдан и именно този страх може да се окаже последна крепост на традиционните български ценности, които са ни съхранили през вековете. За да бъде толерантен, човек трябва да има много сили, воля, характер и издръжливост да надвива, унищожава, отклонява, покрива с доброта злото. За да успее в това трудно начинание, той естествено би трябвало да използва всички начини и всички средства, които сигурно и неотклонно, социално полезно водят към доброто, в т. ч. и религията.

Проблемът е обаче, може ли да се говори за исторически, теологически и философски измерения на толерантността. Има ли в момента в България реални, истинска свобода на съвестта или се опитваме насила да изработим несвойствени за нравствеността на българина модели на поведение? Как стоят практически призивите за утвърждаване на европейски дух и цивилизованост в исторически съхранена традиция и култура?

Основният човешки принцип е, че да имаш право, това вече е задължение. Например правото да си религиозен е задължение да зачиташ и правото на всички да имат различна от твоята религия или да не са съгласни да приемат каквато и да е религия. Самата религия не произвежда „толерантност“ към всички и към всичко. Религията по никакъв начин не може да замести липсата на толерантност в политиката, в живота, в семейството. Границите на толерантността в обществото влияят и пряко и косвено върху религиозната толерантност. Толерантността, независимо дали е светска или религиозна, е по-скоро търсене, а и намиране на сходното, а не

на различното. Затова е необходимо да бъдат изяснени теоретично и емпирично някои от причините, които предизвикват разпад на социалните обединения /общности/. Подлага се на изследване омразата като социалнопсихологическо явление, както и различните форми и степени на толерантност – национална, етническа, локална, расова, религиозна, полова. Особено актуален днес е проблемът за изясняване собствения национален идентитет и идентитета на съседите. Признаването на другостта е свидетелство, а и гаранция за едно ниво на цивилизованост. Тя е част от културния диалог, не просто от говоренето. Приемането на другия, с неговите различия, е проява и на висш поведенчески модел. Признаването на другостта означава преди всичко толерантност, защото истината е истина, само когато е и за другите.

Толерантността най-кратко може да бъде дефинирана като търпимост към нещо различно – нещо, което не се обича или с което не си съгласен. Когато нещо се приема или обича, то не се толерира, а се приема активно. Да толерираш, значи най-напред да осъдиш нещо, а после да се примириш с него. Толерантността следователно е доста по-малка от еднаквостта, а пък и много по-малка от човешкото братство, като филантропски идеал.

Другостта като социокултурен и като философски проблем, е част от характеристиките на променящото се време. Понятието другост се свързва с демократичните процеси, започнали в края на 80-те години на XX век.

Приемаме, че:

- Етническите и религиозни различия трябва да се уважават като проява на самоидентификация и да се оценяват като източник на разнообразието и богатството на практиките, традициите и наследените ценности в областта на културата;

- Изучаването, популяризирането и опазването на културното наследство на различните етнически и религиозни общности е не само акт на цивилизовано отношение към националните ценности, но и ключ към взаимно опознаване, разбирателство и социална интеграция;

- Дълг на всички, които имат необходимите компетенции и възможности, е да работят последователно и неотклонно за повишаването на обществения интерес към културното наследство и на съпричастността към неговата съдба, както и за възпитанието на подрастващите в този дух още от най-ранна възраст;

Толерантност означава уважение, приемане и разбиране на богатото многообразие от култури в нашия свят, на нашите форми на самоизява и способите за проява на човешката индивидуалност. Нея я подпомагат знанията, откритостта, общуването и свободата на мисълта, съвестта и убежденията. Толерантност - това е хармония в многообразието. Това не е само морален дълг, но и политическа и правна потребност. Толерантност – това е добродетел, която прави възможно достигането на мира и способствува за замяната на културата на войната с културата на мира.

Толерантността към другите (вероизповедания, ориентации) е чувство свързано с чувствата за справедливост и равнопоставеност. По принцип толерантността въобще е уважение към чуждото поведение и становище. Това понятие се употребява във връзка с изразите „свобода на изповеданията” и „свобода на съвестта”. Толерантността е белег на висока лична култура и израз на хуманни отношения към всички човешки същества. Без такава толерантност не са възможни общуването и разбирателството между хората. Тази толерантност е детерминирана от социалната справедливост, според която на всеки се дава дължимото (*suum cuique*).

В действителност толерантността (нагласата) придобива много различни форми, а толерирането (практиката) може да бъде уредено и по най-различни начини. Дори и формите на най-неохотно проявявана толерантност и най-несигурните уредби за проява на толериране да са много добри неща, доста рядко в човешката история те изискват не само практическа, но и теоретична оценка. Точно както другите неща, които ценим, трябва да се запитаме кое поддържа толерирането, как действа то:

- Толерирането поддържа самия живот, защото ние често се преследваме до смърт, а също така то поддържа съвместния живот, различните общности, в които живеем. Толерирането прави възможно различието; различието прави необходимо толерирането. Не е задължително защитата на толерирането да бъде защита на различието. Тя може да бъде, и често не е нищо друго освен, една аргументация, изхождаща от необходимостта. Свързана е с преход към нов тип културна политика, насочена към обществена толерантност и афиширане на самобитността.

- Процесът на колективната еманципация е доста хаотичен при липса на концепции, които да носят отпечатъка на националните традиции, суверенитет и национален интегритет. Рационализмът лесно преминава в ирационализъм при тенденцията на раздробяване на нацията вследствие на етническото и религиозното обособяване; спада в образователната и езиковата подготовка; професионалната маргинализация; профанация в културата чрез изживяване на народните традиции като чужди съвременни култури; налагане на религиозната догматика в социалния живот и прочее. Всички тези процеси се задълбочават от липсата на социална перспектива за интеграция.

Поставеността на „Аз“-а спрямо другия има своя особена диалектика. Обективизацията на тази поставеност е детерминирана и от социално-историческия контекст, в чийто рамки тя духовно и практически се реализира. Оттук и всеки възприел се като „нормален“ противопоставя всичко останало на себе си . Затова нетолерантността към „другия“, като опасен или враг по отношение на установената идентичност на „своя“ или познатия, е тясно свързана и с предразсъдъците спрямо всичко, което като „чуждо“ се различава, и, както се казва, застрашава онова, което е (мое) добро, „полезно“ и единствено приемливо, защото в „другите“ е заложено злото.

Толерантността реално е и безспорна добродетел. Същевременно обаче, съществува един постоянно изтъкван недостиг на действително практикуваната толерантност. Отношението към „другостта“ винаги е

поставено на изпитание. Самото понятие за толерантност предполага прокарване на граници между онова, което може, и онова, което не бива да се толерира. Тези граници не са дадени веднъж завинаги; те се определят и преразглеждат, а поради това са винаги предмет на спорове. По едно само не бива да се спори – това е принципът - Толерантност – да, и в рамките на закона.

Скритата зад толерантността и привидния плурализъм маргинализация на религиозното е в състояние да предизвика най-отвратителни прояви на религиозна ревност (фанатизъм). Религията, независимо каква е тя, днес трябва да присъства в обществения дебат, в т.ч. в правенето на политиката и законите в съвременната светска държава: за да не се капсулират религиозните общности откъдето да се подклажда омразата и фанатизма. Второ, много по-важно, за да може моралът, който дарява с живот и благоденствие всяка човешка общност, да излезе от канцелариите на бездушните социални инженери и държавни чиновници и да се върне там, където винаги е бил, да се върне към истинския си извор – религията и личната вяра. Проблемът обаче е как истински, реално да се съчетаят – в рамките на плурализма – несъчетаеми неща – догми и канони на отделните религии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Управляващият политически елит и голяма част от опозиционните парламентарни формации остават единни по отношение на противопоставянето си на радикалните националистически партии и организации. България се ползва от болезнения опит на Босна, Сърбия, а в последните години и Турция. Като балканска държава, обаче, България е застрашена и от силната тенденция към сепаратизъм. Това определя изключителната историческа и социокултурна, политическа и социална ценност и значимост на българският етнически модел като съвременен демократичен, държавен и обществен стандарт, който не бива да бъде нарушаван. С влизането си в ЕС България разшири значително и европейския културен ареал. Това донякъде улеснява интеграцията на малцинствените общности и предоставя поле за изява на тяхната самобитност. Като цяло, българският етнически модел реално се трансформира от политически метод (практически и духовно) в съвременна характерна черта за българската държавност и народопсихология. В историческо бъдеще обаче неговото доразвиване и укрепване ще бъде от полза както за държавния суверенитет и националната сигурност, така също и за лицето на България пред обединена Европа и пред бързо променящия се глобализиран свят.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Драганов**, М. Социалните алергии. С.,1994.
2. **Иванов**, Д. Противопоставянето. Заговорите срещу Тодор Живков. С., 2017, с. 128.
3. **Иванов**, Д. Управление на националната сигурност. Лидерски практики. С., 2017.
4. **Конституция на Република България.**
5. **Мизов**, Б. Българските цигани – бит, душевност и култура. В два тома. Съставителство и научна редакция – М. Мизов. С., 2006.
6. **Мизов**, М. Българският етнически модел. С., 2011.
7. **Мизов**, М. Възходът на национализмите. Ромската интеграция. С., 2014.
8. **Мизов**, М. (съставител) Българският етнически модел – политическа митологема или проблемна реалност. С., 2011.
9. **Тодорова**, Б., **Мизов**, М. Българският етнически модел – мит или реалност. С., 2010.
10. **Гумилев**, Л.Н. Этнос , история и культура. Москва, 2000.
11. **Орлова**, Э.А. Культурная (социальная) антропология. Москва, 2004.
12. **Толерантность и культура межнационального общения.** Краснодар, 2009.
13. **Eriksen**, Thomas. Small places, Large Issues, London 2001.
14. Ethnic group. Wikipedia, the free encyclopedia
15. [http:// en.wikipedia.org /wiki/ Ethnos](http://en.wikipedia.org/wiki/Ethnos)>Online Etymology Dictionary
16. [http:// www.etymonline.com/ index.php?e&p=11](http://www.etymonline.com/index.php?e&p=11)>
17. [www.nsi.bg/ census 2011/ NPDOCS/ Census 2011 final.pdf](http://www.nsi.bg/census2011/NPDOCS/Census2011final.pdf)